

8. заседание

Петък, 21 декември 1923 г.

(Открито отъ председателя д-ръ Т. Кулевъ, въ 15 ч. 40 м.)

Председателъ: (Звъни) Заседанието се открива.

Моля единъ отъ г. г. секретаритѣ да провѣри числото на присѣстваващитѣ народни представители.

Секретарь Г. Живновъ (д. сг): (Прочита списъка. Отъ заседанието сѣ отсъствували следнитѣ народни представители: Бавевъ Христо, Гесргиевъ Кимонъ, Дилиановъ Минчо, Димитровъ Парашкевъ, Кабакчиевъ Христо, Караджовъ д-ръ Илия, Куцаровъ Янко, Милевъ Никола, Митовъ Генко, п. Николовъ Маринъ, Парасковъ Василь, Поповъ Атанасъ, Поповъ Владимиръ, Славковъ Христо, Стефановъ Петъръ, Стоялковъ Таско, Стойчевъ Пендо, Фаденхехтъ д-ръ Йосифъ, Хаджиевъ Никола, Христовъ Димитъръ, Цаневъ Александъръ, Чешмеджиевъ Григоръ, Чолаковъ Стефанъ, Шерифовъ Ахмедъ Фазълъ)

Председателъ: (Звъни) Г. г. народни представители! Отъ 247 души отсъствуватъ 42. Значи има нужното число присѣстваващи, за да се счете заседанието за законно.

Преди да пристъпимъ къмъ дневния редъ, ще положатъ клетва онѣзи г. г. народни представители, които не сѣ положили такава.

Моля господата, които чуятъ имената си, да дойдатъ тукъ: (Чете) Никола Алексиевъ, Григоръ Василевъ, Михайлъ Колевъ Моневъ, д-ръ Никола Максимовъ, Господинъ Продановъ, Бончо Тотевъ и Йорданъ Ангеловъ.

(Свещеникъ Иванъ Писевъ подвежда подъ клетва горепоменатитѣ народни представители, съ изключение на Григоръ Василевъ и Господинъ Продановъ, които отсъствуватъ.)

Следъ това има да ви съобщя, г. г. народни представители, отпускиятъ, които съмъ далъ на нѣкои народни представители по важни домашни причини, а именно:

- На г. Ахмедъ Фазълъ Шерифовъ — 2 дена;
- На г. Василь Домузчиевъ — 10 дни;
- На г. Иванъ Хрелошановъ — 1 день;
- На г. Захари Кръстевъ — 4 дни;
- На г. Проданъ Поповъ — 10 дни;
- На г. д-ръ Недѣлко Колушевъ — 2 дена за 17 и 18 т. м.;
- На г. Никола Бурмовъ — 2 дена;
- На г. д-ръ Владимиръ Такевъ — 2 дена;
- На г. Димитъръ Кандушковъ — 3 дни;
- На г. Генко Митовъ — 2 дена;
- На г. Атанасъ Петковъ Поповъ — 2 дена;
- На г. Раянелъ Гургутски — 2 дена;
- На г. Парашкевъ Димитровъ — 2 дена, и
- На г. Александъръ Цаневъ — 15 дни.

Г. г. народни представители! Пристъпваме къмъ първата точка отъ дневния редъ на дневното заседание: продължително разискванията по отговора на тронното слово.

Има думата народниятъ представителъ г. Стоянъ Костурковъ.

Същото, като характеризира въ него положението на страната, начертава и общата бъдеща своя политика. И народното представителство, взимайки актъ отъ изложението въ тронното слово, и отъ обстоятелното изложение, което обикновено прави първиятъ министъръ на държавата, спира се да направи своята оценка и да каже своята суверенна дума.

С. Костурковъ (д. сг): (Отъ трибуната) Г. г. народни представители! Парламентарниятъ обичай да се правятъ общи дебати при отговора на тронното слово е едно начало, което, както ви е известно, се спазва почти въ всички парламентарни страни. Това начало е необходимо да се пази, защото общитѣ дебати по отговора на тронното слово даватъ възможностъ на народното представителство да чуе подробното, обстоятелното изложение върху общото положение на страната, на държавата, отъ страна на правителството, и следъ туй само то, народното представителство, да каже своята дума по това положение, да изкаже своето одобрение или неодобрение на дѣлата на правителството въ промежутъта, който представлява времето, за което се дава отчетъ въ тронното слово. Самото тронно слово на е дѣло на държавния глава, то е дѣло на правител-

ството, което като характеризира въ него положението на страната, начертава и общата бъдеща своя политика. И народното представителство, взимайки актъ отъ изложението въ тронното слово, и отъ обстоятелното изложение, което обикновено прави първиятъ министъръ на държавата, спира се да направи своята оценка и да каже своята суверенна дума.

При два случая главно законодателното тѣло има възможността да се спира широко и да прави общъ прегледъ върху положението на държавата и политиката на правителството. Първиятъ случай е този, който сега ни занимава — общитѣ дебати при отговора на тронното слово. Вториятъ случай — това сѣ общитѣ дебати по държавния бюджетъ. Народното представителство има право и възможностъ при всѣки намѣренъ отъ него стодентъ случай да се изкаже по политиката на правителството по единъ конкретенъ въпросъ и отъ него да направи кабинетенъ въпросъ, но голѣмото право, което има народното представителство, се упражнява, както казахъ, обикновено при изтъкнатитѣ два случая. Народното представителство има най-силното оръжие въ своитѣ рѣце при гласуването на бюджета, при който е властно да даде кредитъ на правителството да управлява или да му го откаже и отгукъ — дали правителството да остане на мѣстото си да управлява страната или да си отиде. Демосътъ има сѣщо въ своитѣ рѣце редица средства, съ които изказва своята воля, независимо отъ средството, което представлява народното представителство. Но като изключимъ обикновенитѣ митинги, съ които демосътъ изказва доволството или недоволството си отъ политиката на дадено правителство, тогава, когато правителството, изгубило довѣрието на демоса, не желае да слѣзе отъ властѣта доброволно, демосътъ прибѣгва къмъ друго едно по-силно средство — това е да откаже да плаща данъци на държавата. Правителството тѣ такъвъ случай ще трѣбва или обикновено трѣбва да се замисли най-сериозно, да продължава ли да държи управлението въ рѣцетъ си или да го отстъпи въ рѣцетъ на онѣзи, които народътъ ще посочи. И най-после народътъ, гражданството, въ името на своята самозащита, има правото да пристъпи — право неузаконено въ никоя конституция въ свѣта и въ никой законъ, но право, което демосътъ, гражданството само винаги взема за себе си, когато вижда, че всички легални средства сѣ изчерпани противъ тираническата властъ — да грабне оръжието и съ силата на бунта, на революцията да смене непригодното вече за управление правителство. Не ще съмнение, г. г. народни представители, че това последното средство е нежелателно. Никое правителство, което обща страната си, което грижливо промишлява за прогреса на своя народъ и за неговото благо, не докарва положението до тамъ. Но имайки предъ видъ, че въ природата на индивида лежи заложбата да властвува, имайки предъ видъ, че обществениитѣ групировки, общественитѣ слоеве и класи, борейки се помежду си, не рѣдко докарватъ борбитѣ до кървави конфликти въ лицето на упоритата и неотстъпчива властъ, революциитѣ се налагатъ. И колкото и да сѣ нежелателни за всички ни, тѣ сѣ фактъ ноторенъ въ историята на народитѣ, тѣ сѣ фактъ ноторенъ и въ нашата българска история, макаръ и не такива, каквито отбелезватъ въ страницитѣ на своята история голѣмитѣ и по-културни народи.

Ползувайки се, прочее, отъ онова право, което демокрацията чрезъ парламентаризма е извоювала за себе си и за своето представителство, ние можемъ действително да се похвалимъ днесъ, че на нова смѣтка е възстановенъ традиционниятъ обичай да правимъ по-широки дебати върху положението на страната и да изказваме гледището на своитѣ партии, на своитѣ политически групировки и по

положението, и по политиката, която правителството има, и по оная, която въ бъдаше то трѣбва да има.

Обичай е също, и то добъръ, дебатитѣ обикновено да се въртятъ върху два централни въпроса — вънкашна и вътрешна политика. Ще ми позволите, че една страна, за целесъобразностъ, а отъ друга, за по-голъма краткостъ, да следвамъ и азъ тоя пътъ. У мене системата ще бѣде обратна на тая, която моятъ предшествувачъ другаръ тукъ имаше. Азъ искамъ да кажа нѣколко думи преди всичко върху външната политика на България, за да се спра малко повече върху нейната вътрешна политика. Две сѣ съображенията, г. г. народни представители, които ме каратъ да постѣпвамъ така. Първото е, че външната политика на всѣка държава има своята основа и черпи своята мощъ отъ вътрешната уредба и състояние на страната, отъ вътрешната политика на страната, и второто, че държави малки и слаби, каквато е и нашата малка България, не могатъ, по своето разбиране, да правятъ голѣма политика и затуй и въ тѣхнитѣ народни събрания, колкото по-малко се говори за външна политика, толкова би било по-добре. Нека се упражнява най-строга контрола върху външната политика на държавата, ръководена отъ правителството, но нека по-малко се говори за външна политика.

Външната политика, г. г. народни представители, на всѣка държава къмъ другитѣ държави се определя отъ интереситѣ на тая държава — интереси търговско-икономически и стопански, интереси политически. Исторически фактъ е, че отношенията между държавитѣ не се определятъ отъ нѣкакви кръвни връзки, родствена чувства, а се определятъ отъ реалнитѣ интереси на държавитѣ. И реалнитѣ политикѣ, знаейки това, винаги държи смѣтка за интереситѣ на своята страна. Голѣмата европейска политика до великата война имаше за срѣдище, както знаете, Берлинъ; следъ страпната война, центърътъ на мировата политика се премѣсти въ Парижъ. България има нещастieto да участвува въ тая велика война, а още по-голъмо нещастие има да участвува на страната на немскитѣ държави, на Немския съюзъ, върѣйки нежеланието на народа въ огромното негово мнозинство и върѣйки нежеланието на голѣмото мнозинство ако не, въ всѣки случай на мнозинството отъ народното представителство отъ XVII-то обикновено Народно събрание, има, казвамъ, нещастieto да участвува на страната на Немския съюзъ, който, сигурно бѣше за всички що-годе предвидливи люде, че ще претърпи поражение въ тая страшна, катастрофална, нечувана въ историята на човѣчеството война. И следъ войната ние, останали победени, изтощени, оросили полетата на Македония, на Добруджа, на Блшко се кръвта на българитѣ, осакатени като държавица и орѣзани по паянѣтъ такъвъ, какъто историята помни, че е извършенъ само съ великия полски народъ, останахме и днесъ на куцане, да кретаге на опашката на мировата политика и да търсимъ милостъ отъ голѣми и малки победители. Следъ войната, следъ сключването на Нийския миръ, правителството на България, което трѣбваше да бѣде внимателно при изпълнението задълженията, поети отъ България при подписването на тоя миръ и което, трѣбва да подчертая, бѣше внимателно и изпълнително, за честта на България, това правителство, като държа въ туй отношение поведение, одобрено отъ всички добри граждани на страната ни, то при своитѣ сношения съ по-голъми, а особено съ по-малки държави и най-вече съ нашитѣ съседи, изложи престижа на нашата държава и на нашата страна, защото поиска да води политика чрезъ хитруване, чрезъ лавиране и чрезъ подлизичене, политика, която се удаваше на времето презъ миналия вѣкъ, и до известна степенъ въ началото на текущия, само на Турция, която все пакъ бѣше велика сила. Азъ и тукъ съ скръбъ спомнувамъ политиката, която българското правителство, изглеждащо изъ дружбашкия съюзъ, води срѣмо Сърбия, нашата съседка. Това бѣше политика на униженията, която нищо добро не донесе нито за българитѣ, нито за сѣрби, нито за България, нито за Югославия, а която дойде да докаже още единъ излишенъ пътъ само едно, а то е, че съ лукавство, че съ хитруване и съ унижение политиката нѣма никога да ни даде добри резултати. Въ туй отношение азъ мога да кажа добра дума за днешното правителство, което досега се труди да държи едно достойно поведение въ отношенията си къмъ другитѣ голѣми и малки държави и което разбира сигурно — затуй държи това поведение — че само достойното, честното и откритото държане на малката държавица чрезъ нейното представителство може да внуши довѣрие въ

близки и далечни народи и въ малки и голѣми държави. Това е и единствениятъ пътъ на външна политика, който, споредъ нашето разбиране, трѣбва да бѣде следванъ, за да чакаме какви-годе по-добри резултати за нашата страна и държава.

Другъ единъ въпросъ въ свързка съ външната политика не може да не бѣде засѣгнатъ, защото безъ него външната политика на България все едно, че е изгърбушена, останала е безъ съдържание. Азъ казвамъ: открито, ясно и честно отношение къмъ близки и далечни, малки и голѣми държави. Това ни налага дългътъ, по нашето разбиране — дали ще бѣде усвоено отъ правителството то е другъ въпросъ — това ни налага, казвамъ, дългътъ да заявяваме винаги високо, безъ страсть и раздразнение, че ние като държава, съ огромното мнозинство население българско, не можемъ да забравимъ, че има българитѣ въ съседнитѣ държави и да искаме подобряване на тѣхната участъ по начинъ достоенъ за разбирането на два съседи, които разбиратъ що трѣбва да искатъ единъ отъ другъ, за да живѣятъ въ миръ. (Нѣкои отъ сговориститѣ ржкоплѣскатъ) Не само затуй, защото приложенiята къмъ Нийския договоръ за миръ даватъ право на България да се засѣгва за своитѣ сънародници въ съседнитѣ държави и да иска да се ползватъ и тѣ съ известни права и облекчения българското правителство и българската държава трѣбва да върши това, но още и затуй, защото модерната държава — каквато е и нашата България, отъ освобождението ѝ, отъ организирането ѝ като държава до днесъ, е дала доказателства, на които за минуца азъ ще се спра, че е такава модерна държава — не прави разлика между своитѣ граждани по народностъ, по вѣра и т. н. Е добре, България въ своето 45-годишно самостоятелно съществуване даде най-сериозни доказателства на свѣта и на нашитѣ близки съседи, че тя е държава на истинското политическо равенство, на истинската свобода на гражданството, безъ разлика, както казахъ, на народностъ и вѣра. Нито едно Народно събрание до днесъ не е минало безъ представителство на малцинствата тукъ, не затуй, защото се прави обикновена политика, а затуй, защото се зачитатъ правата на тия граждани. Турци, евреи, процентѣтъ на които е доста голѣмъ въ нашата страна, винаги е имало тукъ членове на нашия Парламентъ. Нѣщо друго — натурализирани български граждани отъ други нации, отъ друга народностъ сѣ играли и играли първенствующа роля въ нашата държава; това е правило, прави и винаги ще прави честъ, само честъ, на малката, представена въ туй отношение като културна, българска държава предъ свѣта. А въ политиката има и друга една максима, за която всѣки държавникъ и всѣка държава трѣбва да държатъ смѣтка — ще ти дамъ за да ми дадешъ. Да! България, не подбуждана отъ тая максима е изпълнявала своя дългъ къмъ малцинствата, а тя е изпълнявала тоя свой дългъ къмъ малцинствата, като е излизала отъ убеждението, че е длъжна въ името на правата, въ името на конституционнитѣ права, които има гражданството въ страната, да зачита всички като равни. Ето защо, съ открито чело българската политика може да върви изъ тоя пътъ и българското правителство може открито да пледира правата на българския елементъ било въ Югославия, било въ Румѣния, било въ Гърция.

Но, като говоря по този въпросъ, азъ не мога още единъ пътъ да не подчертая едно — съ което смѣтамъ и да свърша по външната политика, защото казахъ, че не желая да говоря много по нея и е желателно да не се говори много по нея — а то е да се пази България, чрезъ своето правителство, отъ отдаване подъ непосредственото влияние на една по-голъма държава. България, играейки съ открити карти въ външната си политика, може никому да не се отдава, тя трѣбва да догонва идеята за братско споразумение съ нашитѣ съседи, идея, която не е хвърлена отъ българската политическа мисль вчера и завчера, а тя датира още отъ преди освободителната епоха и която идея биде написана на знамето на Радикалната партия въ България — братско споразумение на Балканскитѣ народи и образуване на федерация или конфедерация на Балканитѣ, за да могатъ тѣзи малки народи и държави, съществуващието на които е било запазено досега, благодарение на съревнованието между голѣмитѣ държави, на противоречивитѣ интереси и боричканията на тѣзи интереси между голѣмитѣ държави, да могатъ, казвамъ, България и нейнитѣ малки, сега вече много по-силни отъ нея, съседи, да образуватъ една по-мощна, по-голъма органи-

защитя, която да може евентуално да се противопостави на всякаво насилствено завладяване, което би се поощряло за интереситъ на някоя голѣма държава. Това е стара идея, която трѣбва на нова смѣтка да бѣде извикана на животъ; тя не е умрѣла, не е била умрѣла нито единъ моментъ презъ 45-тъ години, презъ които България живѣе като самостоятелна държава, но днесъ повече отъ всякога се налага необходимостта тая идея да бѣде нежтеводна звезда на българската външна политика — не идеята за съюзничество, за реваншъ съ тая или онам малка или голѣма държава, а идеята за обединението, федеративно или конфедеративно, споредъ обективнитѣ условия на балканскитѣ държави, въ които попада и България. Но този начинъ само ще се получи истинско обединение и на българското, и на ромънското, и на други племена на Балканския полуостровъ. Ето най-важкото, г. г. народни представители, моята дума по външната политика на България.

Вътрешната политика — това е винаги била ахилесовата пета на нашето управление. Една демократична държава, съ единъ свободолюбивъ основенъ законъ; единъ народъ, въ който дълготрайното двойно роство, турско и гръцко, унищожи всяка класа, всяко съсловие, не въ смисълъ на занаятъ и професия; единъ народъ, у когото нѣмаше при освобождението и организирането на българската държава никаква аристокрация, никакви традиции, никакви силѣки за организирането на новата държава и за нейното преустройство — имаше, има и днесъ, ще кажа азъ, всичкитѣ условия да нареди тая държава така, че, ако не бѣде она мечтанъ рай, за който фантазоритѣ обикновено мечтаятъ, то да бѣде поне единъ кажъ, дето населението, гражданството да се ползува и отъ свободата, и отъ сигурността, и отъ благата на своя трудъ. Но ние сме народъ, оставалъ културно и политически назадъ. Презъ каксия свободенъ животъ на нашата държава ние преживѣхме много — и добро и зло. Тукъ моята мисль съ разижда съ гледището на известни групи отъ нашия Парламентъ, но това не пречи, защото Парламентътъ е мѣсто, дето идеитѣ ще се сълъкватъ, дето мненията ще се борятъ и дето равнодействието, по които ще вървятъ решенията на този Парламентъ, ще даде най-сполучливъ изходъ за даденъ моментъ на страната и на нейното законодателство.

Г. г. народни представители! Ние преживѣхме твърде много нещастия и катастрофи. Маса интеллигентенъ свѣтъ, а има и хора отъ политиката, които сж почти отчаяни отъ станалото до днесъ въ живота на нашата държава и които не виждатъ добъръ изходъ отъ положението, въ което се намираме. Не иска и дума, че народната маса е още повече отчаяна въ дадения моментъ, а въ други — обнадявана. Нищо чудно ни въ първото, ни въ последното. Народитѣ се калятъ не само въ борбитѣ, а и въ страданията. Това е не само за народитѣ, а и за личноститѣ. Борби и страдания нѣма само въ гробищата. Въ личния, въ груповия, въ съсловния, въ партийния, въ обществения животъ, въ държавния и въ междудържавния животъ само борби и страдания има, а покрай тѣхъ и отдишъ, дори моменти на изпитване на чувства радостни, на доволство и т. н. Това е животътъ. И не трѣбва, следователно, да ни стръска онова, което е преживѣлъ нашиятъ народъ, а трѣбва спокойно, като анатоми, да преценимъ, да изучимъ станалото, да отдадемъ значението му, което има въ живота на страната ни, на държавата ни, да вземаме и да вършимъ всичко онова, което би скъсило периода на страданията и би намалило тѣхната интензивностъ. Тѣй гледамъ азъ на необходимата фаза, както единъ мой другаръ се изрази преди нѣколко години, за управлението на Българския народенъ земеделски съюзъ; тѣй гледамъ азъ, г. г. народни представители — ще видите следъ малко — и на други събития. Не е въпросътъ да осъдимъ или да одобримъ — туй е най-лесното. Голѣмиятъ въпросъ е да се диагностира известно събитие, да се види на що се то дължи и да се види какво може държавата, политическитѣ партии, обществото да направятъ, за да се не повтарятъ нещастията, които е преживѣло туй общество и тая държава. Това е изкуството. Съ хленчъ, съ плачъ, съ викъ нищо реално, сериозно нѣма и не може да се постигне. Земеделскиятъ съюзъ, който нѣколко години управлява, бѣше рожба на нашата обективна политическа и икономическа действителностъ; той не бѣше пренесенъ отъ чужбина, той не бѣше пресаденъ тукъ у насъ, той е рожба на българскитѣ условия. Но той, като рожба на българскитѣ условия, които сж били крайно лоши — не сж много добри и днесъ — той се изроди, защото бѣше въ основата си не политическа организация, както трѣбва да бѣде една партия, а бѣше организация съсловно-политическа. А въ

една държава не може да се остави едно съсловие да язди другитѣ, защото интереситѣ на общия животъ въ държавата налагатъ сжществуването на нормални отношения между всички съсловия.

Е добре, земеделската организация се изроди като съсловна организация. И азъ ще кажа една по-голѣма дума — нека ми бѣде простено това — колкото и да се реформира ти, докогато въ нейната основа лежи съсловността, тя въ край на крайщата пакъ ще се изроди. Стамболийски умрѣ, мнозина като Стамболийски ще се явятъ. Не съ сжщитѣ дарби, не съ сжщия замахъ, не съ сжщата безкрупностъ, но спроти обективнитѣ условия ще съумѣе да се нагоди новиятъ Стамболийски, и той и другаритѣ му, тайфата, ще изродятъ организацията. Нищо повече не можеше да се чака, г. г. народни представители, отъ земеделското, отъ дружбашкото, по-право казано, управление, освенъ онова, което то даде, защото то захвана съ демагогия, живѣ съ престъпления, умрѣ въ престъпления. (Ръкоплѣскания отъ сговориститѣ). Ще се съживи ли Земеделскиятъ съюзъ и въ каква форма, времето ще покаже. Но земеделска партия въ България, партия само на земеделци, такава партия не може да се не изроди рано или късно, и тя не може да не трѣгне по сжщия пътъ, по който вървѣ до завчера. И ако въ България има още умни хора отъ срѣдата на дружбашитѣ, тѣ трѣбва най-сериозно да се замислятъ върху този въпросъ, и ако сж добри граждани на страната ни, ако обичатъ тази земя, въ която сж родени, въ която живѣятъ и ще умратъ, да направятъ всичко възможно, за да се осуети въ бѣдаше организирането на такава сила, която неминуемо пакъ ще се изроди и която ще донесе предимно пакостъ на страната. (Ръкоплѣскания отъ сговориститѣ)

Х. Пуневъ (с. д): Петковъ, съ кръстотетъ, ще я води.

С. Костурковъ (д. сг): Г. г. народни представители! Нѣма да се сширамъ на голѣмитѣ беззакония, които се извършиха презъ управлението на дружбашкия съюзъ, защото тѣ сж известни не само на васъ, а и на цялата страна. Азъ нѣма да изброявамъ не десеткитѣ, стотинитѣ, а хилядитѣ престъпления и беззакония, които се вършеха отъ всички имещи властъ при това управление. Азъ ще подчертамъ едно обстоятелство, което е отъ голѣма важностъ. Тоя съюзъ и неговото правителство имаше илюзията, като се самозаблуждаваше, че управлява демоса, демокрацията, че неговото управление е истинско управление на демокрацията, и отъ тукъ — всички по-силненъ дружбаши въ дадено село представляваше държавенъ органъ, безъ да бѣде оторизиранъ отъ държавата да бѣде такъвъ. Той овше силнитѣ, той овше властникътъ, той съ своитѣ другари въ селото решаваше да се назначавагъ, да се уволнявагъ, да се арестувагъ, да се малтретиратъ тия или ония, да се глобавагъ, да се съставятъ актове на тия или ония. Това не овше, г. г. народни представители, демокрация — не. И азъ отъ това мѣсто, тогава, когато тамъ (Сочи дѣснищата) стоимъ много дружбашки народни представители, които оиха тукъ нѣкои отъ моитѣ другари, които и мене се опитвахъ нѣколко пъти да биятъ, но не успѣха, азъ отъ това мѣсто съмъ заявявалъ: вие, дружбашитѣ, не сте истинска демокрация, вие сте зоологическа демокрация. (Ръкоплѣскание отъ сговориститѣ) А зоология и демокрация, това сж две понятия, които се изключватъ. Ние, радикалитѣ, навремето — преди години, преди много години — схванахме сжщността на това движение и затуй тогава, когато на нѣколко пъти бѣхме формално канени да вземемъ участие въ управлението съвмѣстно съ представителитѣ на Земеделския съюзъ, решително отхвърлихме тази покана, защото ние видѣхме, че злото съ палигтиви е непоправимо, че то трѣбва да се изживѣе въ тия страна и че нашата задача и задачата на всички честни партии и граждани въ страната ни бѣше и ще бѣде винаги въ таква случая една: да помагаме, да съдействуваме съ всички разумни средства и сили, за да се изживѣе колкото може по-леко и по-кжсо тая напасть. А-а-а, азъ тукъ бихъ ималъ да кажа една много тежка дума, но понеже съ тая тежка дума ще мина за раздорникъ, нѣма да я кажа.

Обаждатъ се: Кажы я, кажы я! (Оживление)

Д-ръ П. Днидровъ (с. д): Тукъ нѣма мѣсто за раздоръ.

А. Урумовъ (д. сг): За да не Ви тежи на съвестта, кажете я да я чуемъ.

С. Костурковъ (д. сг): Г. г. народни представители! Азъ искамъ да подчертая още една друга характерна черта отъ дружбашкото властование и управление, за която трѣбва да се държи тоже най-сериозна и голѣма смѣтка. Това е моралниятъ упадѣкъ, който това управление-предизвика и създаде въ нашата страна и специално въ управлението. Никога, решително никога въ България не е преживѣванъ режимъ на такъвъ голѣмъ и публиченъ развалъ. Това е незапомнено, г-да, и туй нека се регистрира въ анализъ на българската парламентарна и политическа история, за да се помни отъ бъдещитѣ поколения.

Г. Реджовъ (д. сг): Въ живота е регистрирано.

С. Костурковъ (д. сг): Всѣки дружбашъ, казахъ, бѣше управникъ, всѣки дружбашъ бѣше претендентъ и за формаленъ, не само фактически, управникъ, и той се смѣташе способенъ и подготвенъ за такъвъ. Невежеството биде повдигнато въ култъ. На интелекта, на образованието, на знанието, на специалността, на вещината никаква цена не се даваше. Всѣки членъ на дружбата можеше да бѣде общински съветникъ и кметъ; всѣки членъ на дружбата можеше да бѣде — и въ мнозинството си претендираха — депутатъ; а всѣки депутатъ, на свой редъ, претендираше да бѣде министъръ. Ето какъ, г-да, се обезцениха културнитѣ и морални ценности. За почтеността не можеше дума да става. Деморализацията бѣше култъ, почтеността бѣше отрепка. А затова не по-малко помогнаха и другаритѣ отъ крайната лѣвица, нашитѣ бивши тѣсни социалисти, сега наречени комунисти. Тѣ сж първоучителитѣ на дружбашината въ туй направление. Моралътъ е буржоазна дреболия! Моралъ въ личния животъ, моралъ въ обществения животъ, моралъ въ общественитѣ и политически борби, моралъ въ управлението, не можеше да бѣде признатъ и познатъ!

А. Урумовъ (д. сг): Буржоазенъ предразсѣдѣкъ!

С. Костурковъ (д. сг): Именно, буржоазенъ предразсѣдѣкъ, буржоазна дреболия. — Ето тѣй разбирайки управлението, дружбашината, г. г. народни представители, насади страшната морална поквара не въ града, а въ селото. Тя измѣна отъ селската хижка честния и добрия работникъ земледѣлецъ и пастиръ, и го тласна въ града, отлѣчи го, откъсна го отъ неговата добра и любима стопанка, остави го на стотина километри далечъ отъ челядта му и стопанството му и го постави на най-голѣма съблазнь, на която тоя нещастникъ въ голѣмата си частъ не можа да устои. И отъ тукъ развалата, сексуалната развала, се пренесе въ нашето село въ грамадни размѣри и се насади.

Г. Чернококовъ (д. сг): Самсарскитѣ кожи!

С. Костурковъ (д. сг): За дружбашкото управление, г. г. народни представители, нѣмаше мѣрка, нито въ искането, нито въ даването. Дружбашката партия бѣше смѣсила своята каса съ касата на България, етъ касата на държавата — това пакъ трѣбва да подчертая. Никое управление, нивой режимъ въ България въ такива неограничени размѣри не го е вършилъ, не го е правилъ. И за да настрои селячеството противъ гражданството, за да обезцени и така малопеннитѣ въ очитѣ на населението политически партии, то отрече всѣкаква добродѣтел на тѣзи партии, всѣкакъвъ интересъ на управлението, когато сж го държали въ рѣцетѣ си къмъ държавата и къмъ народа и заяви не единъ пътъ вѣлегласно: „45 години, вие, старитѣ партии, управлявахте България, тероризирахте селското население, живѣхте на гърба на туй население, трупахте богатства, устройвахте градоветѣ, а за селото нищо не сторихте“. Това бѣше тезата на тогавашния министъръ-председателъ и на неговитѣ другари.

Г. г. народни представители! И тогава и сега трѣбва да изтъкна истината, която е надъ всичко и надъ всички: въ 45 годишенъ животъ на България партиитѣ, които сж управлявали, сж грѣшили, но сж и много нѣщо сторили. Това, което го имаме днесъ, чрезъ което държава и народъ се гордѣе, то е резултатъ отъ общия трудъ на народа, воденъ отъ неговитѣ бивши управници; добри или лоши, тѣ сж създали туй, което го имаме днесъ и което е ценното за нашата страна. А азъ тукъ не мога съ две думи да не подчертая, че онова, което днесъ е България, не само, че не бѣше преди 35—45 години, но тя е това, което не е билъ нито единъ народъ въ западна Европа въ такъвъ

кжсъ периодъ отъ време. Защото, който е по-старъ или който е проучилъ добре историята на близкото минало, знае, че преди не 45, а преди 30 години България съвсемъ не приличаше на това, което е днесъ. Днесъ лето и да отидете въ българското село, вие ще видите все образъ и подобие на жилище, въ което живѣятъ хора, а преди 30 години, моята скромна милостъ, обикаляйки по служебна работа България, нейнитѣ села и градове, наблюдавахме пѣбли села, жителитѣ на които живѣха въ земята, а надъ земята бѣше само училището и черквата. Днесъ това го нѣма въ България. Азъ ви давамъ този мѣничекъ примѣръ, който самъ по себе си е малъкъ на глѣдъ, но е извънредно знаменателенъ и важенъ, защото свидетелствува, че за толкова кжсъ периодъ отъ време това население, съ помощта на държавата и подъ ржководството на управницитѣ на тази държава, като крътъ рови и излѣзе не да живѣе въ земята като въ гробъ, а да живѣе при ясното слѣнце надъ земята. А вижте — отъ направеното ние сме недоволни и трѣбва да бждемъ недоволни, защото въ недоволството само се корени прогресътъ на човѣчеството и на обществата — но все пакъ, то е доста; вижте въ медицинско отношение, напр., нашата страна въ какво положение се намира. Нѣма е това, което бѣше преди 30—40 години? Грѣшно ще бѣде, престѣпно ще бѣде, ако твърдимъ, че е тѣй. Ние нѣмаме онова, което бихме могли да имаме и което трѣбва да имаме. То е другъ въпросъ. Но онова, което имаме, поторенъ фактъ, който бодѣ въ очитѣ и нито единъ добровестенъ и честномислящъ човѣкъ не може да не го признае. Вие вижте, г-да, нашето земледѣлско производство въ това положение ли е днесъ, въ което бѣше преди 30—40 години? Вижте нашето скотовѣдство въ какво положение е днесъ. Това ли е, въ каквото бѣше преди 30—40 години? Вижте нашето народно образование, вижте нашата обща материална и духовна култура.

Е добре, г. г. народни представители, единъ народъ способенъ, какъвто е нашиятъ, една чудна смѣсина отъ раси, отъ кръвъ, какъвто е нашиятъ народъ, съ тѣзи таланти, които има въ себе си, създаде всичко това, което го има, обаче, казвамъ, и пакъ подчертавамъ, подъ ржководството на държавата и на нейното управление. И ние днесъ, само въ 45-годишенъ държавенъ самостоятеленъ животъ, можемъ вече да посочимъ на свѣта хора на науката, хора на изкуството, на музиката и т. н., които хора иматъ всемирна известность. Това е вчерашниятъ робъ-българинъ, това е вчерашниятъ робски народъ, който дава днесъ туй на свѣта, което го има. Това, г-да, не е малко. Подчертавамъ пакъ, за да не бѣде зле разбранъ, това не е малко, но то не ни задоволява и не може да ни задоволи. Това може да задоволи само известни кръгове, но и тѣхъ не би трѣбвало да задоволява, ако познаватъ и добре разбиратъ своитѣ собствени интереси. Тѣй отричаше дружбашината всичко, за да остане на лице само тя. Това бѣше нейната целъ: тя да остане да властвува, да управлява и да живѣе въ България, като всичко друго бѣде залично чрезъ отричане, а следъ туй и чрезъ преследване. И туй нека изтъкна още единъ фактъ, който заслужава внимание; той е, че дружбашината не само поиска да стори това на думи, но тя поиска да го извърши на дѣло чрезъ държавната сила и власт. Тя поиска да разруши партиитѣ, тя поиска насила да ги обезглави, като хвърли въ затвора известенъ брой отъ водачитѣ на тѣзи партии и като прекрати живота на известни високоинтелигентни общественици, които въ своитѣ борби се надигаха постепенно надъ обикновеното ниво на нашия общественъ политически животъ. Нека ни послужи, г. г. народни представители, за добъръ урокъ извършеното отъ дружбашината. Не се гаси туй, що не гасне, казва нашиятъ патриархъ, постѣтъ Вазовъ, и то е истината. Не се унищожаватъ общественно-политически сили и организации по желанието на държавната власт. Не; тѣ умираатъ сами отъ анемия, стига да нѣма обективни условия въ общественно-политическия животъ, които да ги подхранватъ. Има ли условия да хранятъ тѣзи партии, тѣ ще живѣятъ, не, тѣ ще напредватъ, тѣ ще се развиватъ, тѣ ще се засилватъ. Този урокъ да послужи на всички ни, защото ние, българитѣ, сме много късопаветни и лесно забравяме онова тѣкмо, което трѣбва много да помнимъ.

Отворилъ тази скоба, нека я допълня съ още една мисль. Тя е: нашето общество не е строго диференцирано, като онова въ Франция, особено въ Германия и Англия — това е рѣрно — но у насъ все пакъ сж набелезани общественитѣ слоеве и класи. У насъ вече има капиталъ и капитализъмъ, миниатюрентъ, затуй защото страната ни е млада и

малка и второ, защото страната ни е предимно земеделска и нѣма никакви изгледи да се индустриализира така, както е, напр., Белгия. Много късно се яви българската държава на мировото тържище, и условията, при които захвана да живѣе българската индустрия, споредъ моето скромно разбиране, нѣма да ѝ дадатъ да индустриализира България и да стане Белгия на Балканитѣ въ туй отношение. България ще си остане за неопредѣлено време, неподвижано стѣ мене, за дълго време, предимно земеделска страна. Но покрай това и индустрия, и занаяти, и търговия, и банкерство и пр. ще вървятъ, защото всичкото туй се налага да живѣе, да се развива, за да взима участие въ общия икономически и стопански развой на страната.

Е добре, щомъ конституираме всичко туй, ние имаме, г. г. народни представители, предъ себе си вече и противоречивитѣ интереси въ дадени икономически области. И отъ тукъ — тежненіята на известни партии да представляватъ предимно капитала и капиталистатѣ, и тежненіята на други да представляватъ предимно зрѣлнитѣ работници и маломогнитѣ, а други — безимотнитѣ. Това е аслж, г. г. народни представители, легитимното право на политическитѣ партии. Безъ това тѣ не могатъ да бждатъ истински политически партии, а тѣ ще бждатъ само котерии или групи за ограбване тогава, когато имъ се случи да получатъ отгукъ или оттамъ, по такъвъ или иначевъ начинъ, властта въ държавата. Е добре, щомъ това е тѣй, съгласете се всички — а не може да не се съгласи съ това оня, у когото има здрава логика — че не може да има единна партия въ България, която да защитава и дребнитѣ собственици, и едритѣ капиталисти. Това е отпадане на политическата история на Европа и Америка. Който изучавалъ историята на пратитѣ въ Европа и Америка, той знае това напълно. Тая констатация бѣхъ дълженъ да направя, като говоря за режима на дружбашитѣ, защото азъ казахъ една основна мисль въ началото на своята речъ — че борбитѣ и страданията сѣ неминюеми въ живота; и че нашата задача, като водачи и представители на народа ни и държавата, е да съкратяваме периода на страданията и да намаляваме интензивността на тѣзи страдания — ако не можемъ съвсемъ да ги отстранимъ — въ даденъ моментъ, когато тѣ се налагатъ неотразимо. Повтарямъ и подчертавамъ: нашата задача е прѣка и проста — да съкратимъ времето и да облекчимъ, да намалимъ интензивността на тия страдания. И за тая целъ има органи въ политиката на всѣка държава: Тия органи на политическитѣ борби сѣ политическитѣ организации, политическитѣ партии. И само ония политически партии ще иматъ голѣмо бждане, които се явяватъ предимно защитници най-вече на голѣмото мнозинство отъ населението въ държавата. Това като е тѣй, азъ тутакси трѣбва да направя една бележка, за да се избегнатъ по-нататѣкъ всѣкакви недоразумения и критики на тая обща моя мисль. Тая бележка е следната: въ държавата всички граждани безъ изключение иматъ общи интереси, които ги свързватъ въ общеститѣ. Тия общи интереси, между другото сж: първо, свободата — това е особено характерно за държави съ демократична организация; второ, законността; трето, редътъ; четвърто, сигурността и пето, общественитѣ протекционизъмъ, нареченъ обществена правда.

Ето тия основни положения, тия основни условия сж общи за всички граждани и отъ запазването на тѣхъ се интересуватъ абсолютно всички. Следователно всѣка власт е длъжна да даде на пълното гражданство минимума, а той минимумъ азъ сега го изброихъ и подчертахъ. Ето тукъ е общността между най-крайната лѣвица до най-крайната дѣсница. Това е постоянната общностъ, въ живота на обществото и на държавата, между партиитѣ. И управлението, което представлява държавата, трѣбва да държи възнитѣ отгоре и да гледа да пази равновесие, щото нито една отъ тѣзи свободи, права, интереси общи, да не бждатъ нарушени. А отгукъ нататѣкъ вече борбитѣ между партиитѣ, които представляватъ по-различни интереси, се захватватъ. Тогава, обаче, когато страната и държавата се намиратъ въ опасностъ, тогава всички членове на тая държава, всички партии, винаги си подаватъ ръка, безрезервно се нареждатъ подъ общото знаме на държавата, за да я спасятъ.

Ето, г. г. народни представители, това, което азъ изнесохъ като абстрактни мисли и положения, то става, то става и вчера, и завчера у насъ, въ България. Когато настѣри, дойде и стана 9 юний, при което шена смѣлчаци уредиха падането, срутването на дружбашкия режимъ, всички партии се нарешиха подъ знамето на държавата, на България, и подвѣриха дѣлото на преврата. Защо?

Защото падна единъ режимъ, който отрицаваше изтъкнатата по-рано общностъ, който не само спѣваше правилното обществено развитие на България, но който подкосяваше до основи жизненитѣ сили на страната и който скандализираше предъ чуждия свѣтъ цѣлата наша нация. Ето съблизни моменти, при които се проявява пълното единство на гражданството въ дадена страна. И право е туй, което се казва, че, ако дѣлото на 9 юний не бѣше подето отъ гражданството въ села и градове, не нѣмаше да успѣе. То успѣ само затуй, защото това дѣло бѣше узрѣло; намѣриха се акушеритѣ, способни, героични и безстрашни — то се поде отъ пълната страна, не ще съмнение, като изключимъ ония, които защитаваха догавашното положение.

Сжщото нѣщо е и съ септемврийскитѣ събития. Септемврийскитѣ събития не бѣха дѣло случайно; тѣ бѣха рожба на нашитѣ мѣстни условия, макаръ че имаше и външнотѣ прѣстъ. Г. г. народни представители! Не трѣбва да се мамимъ: никаква Москва не можеше да прелазвика нищо въ България, ако нѣмахме така здрава и добре организирана Комунистическа партия, която бѣше подготвила въ редица години условия за бунтарство — и ако нѣмаше тая партия на разположение, макаръ ѝ прѣснати и развити, части отъ дружбашината въ България. Безъ тия две условия никаква заповѣдъ на Москва не можеше да има никакво значение за смутотѣ презъ миналия септемврий. Комунистическата партия години систематично подготвяше превратъ, революция. Не само по стѣгди и мердани, но и тукъ, въ Народното събрание, открито се заявяваше, че се приготвяла социална революция, и че тѣ безъ кръвъ не може и нѣма да стане; че ще има не само гилотиниране, а че ще има бесене по сухитѣ върби, по пѣтищата. Тукъ се отправяха закани въ разни случаи — стенографскитѣ протоколи сж свидетели на всичко туй. Е добре, даваха се нареждания, уреждаха се десетки и десетници, стотици и стотници. Това не го вършеха по-рано само дружбашитѣ, това го вършеха по-сериозно комуниститѣ у насъ. И тѣ намѣриха разбитата душа на простичкия българинъ, разбитата отъ страшни преживѣвания презъ още по-страшната война; намѣриха разорена икономически страната ни; есияна финансово; намѣриха населението угнетено, по само материално, а и душевно, морално — една отъ последницитѣ на войната, защото рѣдко има къща, която да не е зачернена по прѣкъ или косветъ начинъ, защото рѣдко има къща, която да не е икономически пострадала отъ миналитѣ събития. Е добре, тоя простъ човѣкъ, съ разбита душа и сърце, отдавна изгубилъ въ значителна мѣрка вѣра въ способноститѣ на българскитѣ партии да оправятъ държавата му; тоя народъ, който се намираще много години подъ влиянието на демагогията и на публична лъжа на дружбашината — подпадна като подъ кръстосанъ огънь подъ демагогията, измамата, подкорокованията, инспирациитѣ и лъжата на комуниститѣ въ България. И тоя народъ се предаде на тази хищница, че само едно средство има за изходъ отъ днешното трагично положение въ страната — социалната революция. Че това е тѣй, доказва го още фактътъ, че грѣбнактѣ на Комунистическата партия, организираниятѣ пролетариатъ въ градоветѣ, не мръдна отъ мѣстото си. Регулярната армия стоя, тя прѣстъ не поклати, а се подвизгнаха на бунтъ съ оръжие или съ тояга въ ръка ония, които бѣха далечъ отъ градскитѣ центрове — това сж селата, тамъ дето простотията, невежеството е много по-голѣмо, дѣто, следователно, демагогията много по-силно влияние може въ всѣки моментъ да упражни. Ето на тия условия се дължи фактътъ, дѣто въ градоветѣ не мръдна нито единъ комунистъ отъ мѣстото си, а само въ селата имаше бунтове. Това бѣше подготвено — то не стана случайно. То е резултатъ, повтарямъ, на нашитѣ обективни условия, използвани отъ командующитѣ Третия интернационала въ Москва. Тѣ заповѣдаха на нашитѣ комунисти — това е вѣрно, не може никой отъ тѣхъ да го откаже. Тѣ искаха да се издължатъ на своитѣ братя по мисль, по организация, по убеждение. И най-печалното, г. г. народни представители, е туй, че г. г. комуниститѣ бѣха предупредявани много пѣти за резултатѣ, които ще има тѣхнитѣ смуть, тѣхната революция. Въ градове и села маса свѣтъ, между които е и моята скромна милостъ, сме го заявявали: Вразумете се! Социална революция въ България е невъзможна; защото социалната революция не прави българскитѣ дребенъ собственици. Ще намѣрите тукъ-тамъ хора, които да омъгьосате, съ своята демагогия и инспирация да ги напомниме, но масово движение, истинска социална революция, която да преобрази отъ основи нашата държава; ние не

можете да направите въ тази земя. Обективният икономически и социални условия не ви позволяват това. Вашето домогване — казах аз на много мѣста — е отрицание дори на теорията на Маркса. Докогато пролетариятът не само не стане голѣмо мнозинство въ държавата, но докогато той по съзнание не дорасте дотамъ, че чрез своята организация да се почувствува мощенъ да направи революцията, дотогава тя е невъзможна. А вие ще правите революция съ българските орачи, съ българските овчари, съ българските земледѣлци изобщо и съ българските занаятчии! Социална революция съ тѣхъ не става. Тѣ не сѫ элементъ пригоденъ за социална революция. Нѣщо друго твърдѣхъ азъ, ще го кажа и днеска: Българинътъ по своята природа не е пригоденъ, неговата история до днесъ не помни да е направил истинска революция, като английската или французката. Това е въ природата на българина — той не е способенъ за такава революция. Условиата, при които е живѣлъ този народъ, при които е възрасналъ и възмжалъ досега, не сѫ му позволили да бѣде способенъ да прави такава революция. И тая революция, която става презъ септемврий — септемврийските събития — дължимъ, както казахъ, на условията, които посочихъ, и тѣзи събития бѣха свършени по единъ много печаленъ начинъ.

Г. г. народни представители! Тукъ азъ дължа да припомня на другаритѣ комунисти онова, което отъ тая трибуна съмъ говорилъ въ миналитѣ Събрания: вашитѣ комунистически идеи ги проповѣдайте — имате и трѣбва да имате свобода да проповѣдвате своитѣ идеи — но метода на революцията сте дължни да изоставите, защото не изоставите ли го, ще пострада България, а и вие ще си счупите главитѣ. Идете между народа, организирайте го въ своята партия по единъ достоенъ и честенъ начинъ, поведигнете неговото гражданско и политическо съзнание, направете го приобщникъ, адептъ на нашата идея, пригответе го да бѣде достоенъ бранителъ на своитѣ права, свободи и интереси и тогава, когато въ мнозинството си този народъ, това гражданство въ села и градове даде доверието си вамъ, елате въ Камарата — ние, малцинството, ще се подчинимъ на болшинството, защото този е принципътъ на истинската демокрация. Но тогава, когато вие, една нищожна групичка, искате чрезъ насилие да осебите властта, да експроприирате собствеността, да я направите обществена и да я дадете пакъ да я работи сжидатъ бай-Ганю, които я има сега, вие, позволете ми да ви кажа, сте много навънни. И не можеше, г. г. народни представители, друго-аче да се свършатъ септемврийските събития освенъ тѣй, както се свършиха, т. е. съ тѣхното глѣно потушаване. Това бѣше неминуемо затуй, защото както на 9 юний, така и презъ септемврийските дни населението въ селата и градоветѣ, безъ разлика на партийностъ, се сплюти, мобилизира се и отиде срещу бунтаритѣ и смутителитѣ. Властта, като представителъ на държавната здравина, единство и цѣлостъ, изпълни дълга си.

Но тукъ съмъ длъженъ да отворя една малка скобка. Следъ потушаването на смутоветѣ сж станали въ известни центрове нежелателни инциденти и ексцеси, които сж не само нежелателни, а крѣпко скръбни, за които ние наложително искаме отъ правителството . . .

Х. Пуневъ (с. д): Подъ сждѣ!

С. Костурновъ (д. сг): . . . да направя всичко възможно да открие извършителитѣ на тия престѣпления, и тия извършителни, дадени въ рѣцетѣ на правосъдието, да получатъ своето наказание. Защото трѣбва да се разбере единъ пътъ завинаги, че не е правота оная държава, която изпуша изъ рѣцетѣ си предадите се или заловенитѣ и поставени въ затвора, и като ги изпусне изъ рѣцетѣ си, става причина да станатъ жертва на ония, които сж неотговорни въ управлението на държавата. Държавната властъ трѣбва да знае и никога да не забравя, че животътъ на престѣпника, щомъ се намѣри въ нейнитѣ рѣце, е вече осигуренъ, гарантиранъ; неговата сждоа ще зависи отъ сжда. Това е единъ отъ основнитѣ признаци за правовото управление на една държава — ако бихъ могълъ така да се изразя. Безъ тая сигурностъ, г. г. народни представители, изобщо нѣма сигурностъ въ държавата. Защото ако единъ виновенъ гражданинъ е въ рѣцетѣ на властта и стане невидимъ днесъ, утре единъ невиненъ гражданинъ, набеденъ, попадне въ рѣцетѣ на сждата властъ, може да стане сждо така невидимъ, да стане жертва на неотговорни фактори. Това е единъ голѣмъ въпросъ за живота на гражданството. И затуй обърнахъ внимание на него и търпамъ, убеденъ съмъ, че правителството е взело и ще

вземе още всички мѣрки, които сж въ неговата властъ, за да бждатъ издирени, намѣрени виновнитѣ и да получатъ своето наказание. Ние, като радикална партия, дадохме своята искрена и честна подкрепа въ тоя моментъ на правителството; ние изпълнихме дълга си къмъ държава, къмъ родъ и къмъ отечество. Това изпълниха всички господа — всички изпълниха тоя дългъ. И това за личенъ пътъ доказва, че колкото и да има политическа разюзданостъ въ нашата страна, все въ моментъ на опасности настѣпва опомняне, което събира силитѣ на страната въ едно, за да запазятъ и консолидиратъ едно добро положение.

Г. г. народни представители! Като говоря по въпроса за сигурността на гражданина въ страната ни, азъ не мога да не кажа поне две думи за пазенето на основния законъ — не само на законитѣ, но и на основния законъ въ страната — конституцията. Крайгълниятъ камѣкъ на нашата държавна организация, това е нейната конституция. Каквато и да е тя, нейното изпълнение е задължително за държавната властъ и за всички граждани. Що защо никое правителство, което иска да бѣде правителство на законността, не може и не бива да нарушава не само законитѣ, а и конституцията. И азъ се ооръчамъ къмъ днешнитѣ министри съ думитѣ: г-да министри, пазете конституцията и, бждете убедени, пазите ли я, изпълнявате ли я, пазите ли и изпълнявате ли законитѣ, вие ще имате подкрепата на цѣлото Народно събрание, съ изключение на единици може би.

М. Маджаровъ (д. сг): Ще я запазятъ.

С. Костурновъ (д. сг): Тоя позивъ бѣхъ длъженъ да направя, защото азъ нито една минута не изпуснахъ изъ предъ видъ едно положение: властта е силно вино, много лесно ожива управника, той се забравя и върши грѣшки. Малко сж тѣзи властници, които иматъ силни нерви и които иматъ жедѣзна воля, за да знаятъ въ каква мѣрка да упражняватъ тази страшна опивка, наречена властъ. И за мене е истински държавникъ само оня, който въ момента, когато събитията му наложатъ да вземе властта, въ сжщия моментъ замислюва не само какъ по-достойно да изпълни дълга си къмъ държава и гражданство, но и какъ по-достойно да слѣззе отъ тази властъ.

Като народенъ представителъ и още като изходящъ народенъ представителъ отъ групата на Радикалната партия, азъ мисля, бѣхъ длъженъ да направя този позивъ, защото той ще събуди всички ония, не между министритѣ толкова, колкото между насъ тукъ и долу въ низинитѣ, които сж взели още отсега да задѣмватъ и да се поздравятъ като хора, които сж олизко до властта, или като хора, които упражняватъ властта, защото нищо не е по-пещастно за нашата страна отъ забравата на властника. Най-голѣмитѣ демократи по разбирания, когато сж дохождали въ България на властъ, все сж накаръвали съ нищо — кои повече, кои по-малко — своитѣ демократични убеждения и не толкова, г. г. народни представители, по собственъ починъ, а повече подъ натиска на ония, които сж ги изкутали на върховетѣ въ държавното управление.

Правейки този позивъ, азъ бързамъ нахксо да изтъкна онова, което страната чака отъ днешната Камара и отъ нейното правителство.

Г. г. народни представители! У насъ, въ България, не сж много, за жалостъ ония, които, когато бродятъ между населението да развиватъ предизборната платформа на своята партия, знаятъ да пазятъ мѣрка на езика си. Обикновено нѣщо е било да се общава, ако не всичко, почти всичко. И отъ тукъ, колкото по-голѣми сж били общанията, толкова сж били по-голѣми разочарованията въ срѣдата на гражданството. И днесъ, безъ да се общава дори много нѣщо на нашето население, тъйкайки редица години подъ единъ тиранически режимъ, какъвто бѣше оня на дружоашитѣ, то очаква извънредно много отъ правителството, респективно и най-вече отъ народното правителство още повече затуй, защото не на едно мѣсто се пласа, че днешната Камара има това предимство предъ другитѣ досегашни, че се състои отъ голѣмъ брой интелегентни хора и много специалисти между тѣхъ. Е добре, гражданството шушне вече: когато Камарата се състоеше отъ прости хора, които дори не разбираха онова, което говори отъ трибуната, не можеше да чакаме много; се тогава, когато днесъ Камарата се състои отъ цѣлта на българската интелигенция, отъ най-добритѣ специалисти по разнитѣ въпроси и разнитѣ отрасли на държавното управление, ние, гражданитѣ въ селата и градоветѣ, чакаме,

чакаме, много чакаме отъ васъ, народнитѣ представители. И това голѣмо очакване, г. г. народни представители, трѣбва да пазимъ, да не се обърне въ още по-голѣмо разочарование, защото едно подобно разочарование ще хвърли народнитѣ ни непросвѣтени маси въ други крайности, които ще създадатъ по-голѣми нещастия, отколкото що сж създадени днесъ на страната. Тая мисль я подчертавамъ, защото треперямъ — заявявамъ ви искрено и честно — предъ нея, дали нѣма да се обидне за нещастие разочарованието, и тогава какво ще стане съ нашата страна? Защото българинътъ, покрай голѣмитѣ добродетели и таланти, които притежава, има и грозни отрицателни черти, които го правятъ опасенъ елементъ: колкото е елементъ, пригоденъ за държавно строителство и напредѣкъ, толкова е елементъ пригоденъ за разрушение, елементъ опъчина. Да, нека се пазимъ да не дочакаме момента, когато бай-Ганю ще наведе вратъ и ще рече: не ща вече нищо. И никой не може го спре: въ таквъ моментъ той се забравя, способенъ е на чудовишни подвизи — подвизи въ кавички — следъ извършването на които, когато дойде отрезвението, горко се кае и плаче, но свършеното е свършено. Ето защо ние трѣбва да бъдемъ крайно внимателни къмъ нашата законодателна работа, а правителството — къмъ своята управителна работа. На първо мѣсто и преди всичко правителството и Народното събрание, като осигурятъ основнитѣ права и свободи на гражданството въ цялата страна, като запазятъ напълно сигурността на всѣкиго, които днесъ въ нѣкои краища, г. г. министри, още не е запазена — въ известни чирпански села, напр. въ с. Спасово, месеци върлува разбойническа банда, и дождатъ тукъ граждани отъ това село, които заявяватъ, че нѣкои отъ тѣхъ не могатъ нито на воденица да отидатъ, нито нивитѣ си да оратъ, нито съ колата си да излѣзатъ. Това се забележа и за Орѣховско, с. Селановци и други.

Министъръ Я. Стоенчевъ: Хванати сж всички.

С. Ностурновъ (д. ст.): Това сж първитѣ длѣжности на властта, а на народното представителство, първата длѣжностъ е да побърза съ разрешението по законодателенъ редъ на ония въпроси, чрезъ разрешението на които ще се внесе що-годе облекчение въ живота на народната маса. Г. г. народни представители! Никого не съмъ заявявалъ нито въ Народното събрание, нито вънъ между избирателите мои или отъ други окрѣжи и околии, че изъ единъ пътъ, лесно, бързо и скоро може да се поправи всичко онова, което е разрушено въ държавата; че неджитъ, които въ нашата страна сж насадени съ течение на десетилѣтия, ще могатъ така лесно да се премахнатъ; че скжпотията, която е мирово явление, ще може бързо и лесно да се премахне и т. н. и т. н. Но това не ще да рече, че ние не трѣбва да бързаме съ вземане законодателни и административни мѣрки такива, които сж въ властта на законодателното тѣло и на изпълнителната властъ; за да смекчимъ скжпотията, да я намалимъ, защото животътъ, трѣбва да признаемъ, става почти невъзможенъ и той е невъзможенъ не само за градското, но и за селското население. Трѣбва да разберемъ, че пѣснитъ, които се пѣха по време на войната и току следъ войната, че въ село има царя, че селнитѣ лежатъ на възлавници цялна съ банкноти — а други приказваха, че въ карнобатско имало и дошени отъ банкноти — че тѣзи пѣсни отдавна минаха своето време и че нищо подобно нѣма въ селата, че беднотията, г-да, расте съ растежа на скжпотията, че животътъ на народната маса въ нейното мнозинство е мизеренъ; мизеренъ не толкова затуй, че тя не умѣе да живѣе, колкото затуй, че нѣма средства да живѣе. Азъ не отказвамъ, че има и неумение, то е другъ въпросъ, който заслужава особено внимание, но азъ констатирамъ факта, че има материална, икономическа мизерия въ сръдята на народната маса. Скжпотията разяжда масата, както рязката разяжда жельзото, и има сериозни изгледи, че не само въ градоветъ, а и въ селата ще се получи и се получава изрѣждане на частъ отъ населението. Срещу всичко това страшно зло трѣбва да се взематъ мѣрки, които сж, както казахъ, въ властта на народното представителство и на правителството. Не е сега време, при тия общи дебати, за посочване на конкретни мѣрноприятия. Когато му дойде редътъ да се разискватъ специалнитѣ законопроекти, които ще улесняватъ живота на градското и селското население, тогава всички, наредъ съ васъ и азъ, ще си кажемъ думата. Сега азъ само подчертавамъ тази наложителна нужда, която

е първиятъ въпросъ, съ който трѣбва да се занимаятъ правителството и народното представителство.

Г. г. народни представители! Въ нашия печатъ, па и въ публични речи, се изнасяше отъ време на време, па и до днесъ се поддържа, че въ България земледѣлски въпросъ не съществува, но съществува аграренъ въпросъ, т. е. въпросъ за съвършенство въ техниката и експлоатацията, въ обработването на земята, а не въпросъ за земя. Г. г. народни представители! Тѣй могатъ да говорятъ само ония, които не сж проходили изъ българскитѣ села и които не сж видѣли мизернитѣ парчета земя отъ 5—10—20—30 декара, или които не сж проучили статистиката за землевладението у насъ и паракендетата, за да видятъ какво е притежанието на българския земледѣлецъ, съ какви парчета земя живѣе той като ги обработва, и какъ пускуватъ цяли пространства земи, които чакатъ благодатния трудъ на земледѣлца — само тѣ могатъ да говорятъ, че въ България не съществува земледѣлски, а аграренъ въпросъ. Земледѣлски въпросъ съществува и бившето правителство се потруди да го разреши чрезъ закона за трудовата поземелна собственост. Но начало ние, радикалитѣ, бѣхме за този законъ и днесъ сме за него; това бѣше и е наша радикалска идея. Ние съжалевахме тогава, констатираме и днесъ, че този въпросъ се разреши много неправилно навремето отъ г. г. дружбашитѣ, а още по-неправилно бѣше приложението на закона. Този законъ не може и не бива да бѣде унищоженъ; той трѣбва само да бѣде подобренъ, поправенъ и да бѣде добросъвестно и честно прилаганъ отъ законната властъ. Толкова по този въпросъ, който е отъ жизнена нужда за населението, въ нашата страна, което 75% е земледѣлско. България е земледѣлска страна, и ако българската държава и нейното правителство не държи смѣтка за това земледѣлско население, азъ не знамъ за кого трѣбва да държи смѣтка.

Въ реда на тѣзи мисли азъ не мога да не припомня, че имаме още маса други въпроси, които чакатъ своето разрешение. Азъ тукъ само ще спомена за единъ въпросъ, по който мой другаръ ще говори изчерпателно — въпросътъ за възможното финансово заздравяване на страната ни и преуредбата на нашата данъчна система. Г. г. народни представители! Още единъ излишенъ пътъ се потвърди максимата: най-доорниятъ законъ въ лоши рѣце става най-лошъ, най-лошиятъ законъ въ добри рѣце става сравнително добъръ. Това бѣше съ закона за данъка върху общинския доходъ. Имахъ случай да приказвамъ съ земледѣлското население въ селата, което е писнало кански отъ този законъ и когато му обяснитъ, че данъкътъ върху общинския доходъ е най-справедливиятъ данъкъ, но че е несправедливо прилаганъ, че е партизански прилаганъ, тогава той разбира мисльта ви. Но фактитѣ си оставатъ факти. Чудовищни дѣла сж вършени съ прилагането на този данъкъ. И г. министърътъ на финанситѣ, по моитѣ сведения, е взелъ вече мѣрки да се направи ревизия на всички престѣпления, които сж извършени сръвмо граждани въ градове и села при облагането съ данъка върху общинския доходъ. Това е добро начало. Бърви ли се по този пътъ, поправи ли се самиятъ законъ, прилага ли се той доорно съвестно отъ страна на фискалната администрация, ние ще успокоимъ населението, ние ще му дадемъ да разоере, че държавата се грижи за него. Но, г. г. народни представители, азъ подчертавамъ една мисль, която е въ основата на моята къса речъ. Тя е: правителството и народното представителство сме длѣжни да направимъ всичко въ кръга на възможността по законодателенъ и административенъ редъ, за да почувствува населението долу въ низинитѣ на държавата, че тази държава и нейнитѣ представители, властта заедно съ народното представителство сж се загрижили вече, за него. Туй население да не мисли и занаяредъ, както досега, че къмъ него държавната властъ, държавата чрезъ властта е мащеха; че тя се грижи само за ония, които сж близки до властта, че тя се грижи само за известни слоеве отъ българското гражданство. Населението нѣма право да мисли така, но това е негово убеждение, създадено съ течение на времето и съ демагогията на известни сръди. Държавата се грижи, казва то, извънредно много за индустриалцитѣ, за търговцитѣ, а за занаятчитѣ. За земледѣлцитѣ, за скотовѣдцитѣ полага много малко грижи. Ние ще можемъ да успокоимъ това население и да имаме неговата симпатия и поддръжка само тогава, когато то види и почувствува грижитѣ на държавната властъ за неговия животъ и за неговитѣ интереси. Когато види тази грижа да се упражнява непосредствено надъ интереситѣ му, когато види и почувствува рѣката на държавата сложена като рѣка на правда, като рѣка на честенъ и добъръ

баща надъ децата си. Това чака, г. г. народни представители, населението отъ днешната Камара и отъ днешното правителство.

Азъ нѣма да се спирамъ върху маса други въпроси, които чакатъ разрешението си отъ Народното събрание; азъ искамъ тукъ само да хвърля още нѣколко общи мисли, които намирамъ, че е необходимо да ги занеса, и съ това да свърша.

Г. г. народни представители! Правителството знае и всички вие, които принадлежите на разни политически групировки, знаете, че въ народа има създадено вече едно недовѣрие къмъ партиятъ въ страната. Правителството въ тронната речъ казва, че е взело грижата — и то е вѣрно, че е взело грижата — да събере всичкитъ добри сили на страната, всичкитъ добри синове на България, за да дадатъ на тая България едно управление, което тя чака отъ дълги години. Е добре, ако всички ние, които стоимъ задъ това управление, които поддържаме правителството и които ще носимъ отговорностъ за неговото управление — и затова трѣбва въ всѣки моментъ да го контролираме и да се самоконтролираме — не успѣемъ да вземемъ мѣрки, за да почувствува това население, че наистина това правителство и тия партии, сдружени, съюзени, братски сѣ си подали ръка, за да направятъ всичко възможно за облекчение положението на туй население, разочарованото ще бже страшно, безвѣрието ще бже още по-големо, отколкото досегащото. А има всичката възможностъ да се направи, ако не всичко, то възможното. За тая целъ, преди всичко се налага правителството да администрира държавата така, както законитъ заповѣдватъ; за тая целъ правителството трѣбва да подбира своитъ органи, когато ги търси не въ една, две или три срѣди, а въ всички срѣди на страната. Нека най-достоинитъ, нека най-подготвенитъ, нека най-честнитъ хора въ тая страна, въ тая земя бждатъ наредени като работници на държавата, като органи на властта, за да може законитъ съ достоинство, съ чест и съ разумъ да бждатъ прилагани. Защото все сж всички закони, които ние тукъ бихме гласували и прокарали, ако тѣхното приложение се даде въ некадѣрни рѣше или на повкарепн съвести. А некадѣрни рѣше и повкарепн съвести — това, г-да, е обикновено явление въ нашата хубава, но въ много отношения нещастна страна. Ние обикновено много често обичаме да говоримъ за обществено благо, за народни интереси, за държавни изгоди, но тогава, когато дойде въпросътъ до личната наша кожа, обикновено забравяме всичко. Социалното чувство у насъ е толкова слабо развито, дори и у интеллигентната частъ, не у масата — още по-малко го има тамъ — че ние туряме надъ всичко и преди всичко личнитъ свои интереси, личнитъ свои изгоди или интереситъ и изгодитъ на партията, или на класата, или на групата. Това е най-страшната язва, която е разяждала и разяжда организма на нашата държава. Държавата не може да функционира правилно, ако нейната машинария нѣма здрави части. Тѣзи здрави части — това е чиновническият персоналъ. Дайте, да съкратимъ, съкратете тоя персоналъ. 80 и много повече хиляди чиновници на една шепа страна — това е много нѣщо. Ние виждаме какво правятъ въ чужбина; ние виждаме днесъ какво правятъ въ Германия: 300—400 хиляди служители на държавата посрѣдъ зима, както знаете, се изхвърлятъ на улицата съ ризкъ да предизвикатъ дори смутъ въ самата държава. Тукъ у насъ тая опасностъ нѣма, защото трѣбва да признаемъ честно и открито ние не сме въ положението на Германия, нашето положение не е германското, ние нѣмаме Руръ, ние нѣмаме Ренания, нѣма желанието на известни велики сили да разкъсатъ окончателно нашата държава; нашето положение въ туй отношение е друго и ние, следователно, можемъ да направимъ едно съкращение. Станало съкращението, нека на остагалитъ най-добри, честни и достойни служители на държавата да се даде възнаграждение, което да ги задоволи. А ние днесъ, г. г. народни представители, виждаме съвсемъ обратното: достойнитъ държавни служители, ако не всички, голѣма частъ отъ тѣхъ дезертирва полека-лека отъ държавната служба и отидоха въ частнитъ предприятия, тамъ, дето трудътъ имъ се възнаграждава може-би десетократно повече отколкото въ държавата. И азъ се питамъ: защо едно частно предприятие да може да възнаграждава добре труда на своитъ работници, а една държава да не може да стори това? Или ние вѣчно ще поддържаме теорията, че държавата е лошъ стопанинъ, и тогава, следователно, ще трѣбва да дадемъ да се стопанинства всичко отъ частнитъ предприятия. Не можемъ да бждемъ поддържници ние, радикалитъ, на тая теория. Може, следователно, чи-

новническият персоналъ да бже съкратенъ, да бже добре възнаграденъ и, като бже възнаграденъ отъ него да се иска много повече, отколкото се е искало досега и се иска сега. Това е едно отъ първитъ практични условия, чрезъ които ще се насади законностъ въ страната ни и въбра въ населението къмъ държавата. А туй население нѣма въбра къмъ държавата, затуй защото по атаквизъмъ, то не обича държавата. Нашитъ прадѣди въ българскитъ царства сж били роби на държавата и на нейната аристокрация, на боярството; турското робство ни даде една държава чужда и населението въ лицето на представители на държавата винаги виждаше своя врагъ. И днесъ, следъ 45-годишенъ свободенъ, самостоятеленъ животъ, тия атаквистични наклонения още не сж се изкоренили изъ душата на народа, г. г. народни представители. А тѣ трѣбва да бждатъ премахнати и могатъ да бждатъ премахнати само тогава, когато органитъ на държавната властъ не отива да дерейбействува, не отива да заловѣдва да му колятъ кокошки, да му декатъ ягнета, да му даватъ безъ пари масло, яйца и т. н. Трѣбва да знаемъ, че тѣзи работи завчера и по-завчера ставаха; въ най-новата ера пакъ ставаха, а тѣ не бива да ставатъ.

Председателъ: Моля, свършете.

С. Костурковъ (д. сг): Свършвамъ. — Прочес, това е единъ отъ болнитъ въпроси въ страната, той трѣбва да получи своевременно своето разрешение.

Времето ми се свършва, напомня г. председателъ, и азъ съмъ длъженъ, г. г. народни представители, да съкратя значителна частъ отъ онова, което проектирахъ да кажа. Позволете ми накрая да завърша съ една обща мисълъ, която изразява моята въбра и надежда.

Нашиятъ народъ въ преживенитъ досега борби се показва жилавъ и издържливъ, а той е по природа още и даровитъ, той е възприемчивъ на онова, въ което се убеди, че е полезно и добро. Той е, обаче, слабокултуренъ. Онова, което държавата е направила досега за неговото културно издигане, не е малко, но то е недостатъчно. И отъ всѣкъде има повикъ: разтлѣние има въ държавата, разстройство има пълно въ цялото наше общество, едно морално разложение се забелезва повсемѣстно. Вика се още: причината на злото е лошата насока на нашето народно образование, липсата на достатъчно и правилно възпитание отъ училището на нашата младежъ. Г. г. народни представители! Все сж тѣзи обвинения и тѣзи укори. Свѣтътъ не помни училища — освенъ конспиративнитъ организации, които си уреждатъ свои занятия — свѣтътъ не помни народно училище да е учило на зло своитъ питомци. Нашето училище не може да бже държано отговорно за онова разтлѣние, което се забелезва въ нашата страна. Това разтлѣние, г. г. народни представители, отъ друга страна не е специфично българско явление; то е мирово явление, то е последица на ония страшни пертурбации, които създаде великата война, само че у насъ това явление се забелезва по-силно, защото на неговото влияние се подаде по-лесно нашата страна, като много по-малко културна и като по-недисциплинирана държавно, гражданствено и обществено, отколкото шо е Германия, отколкото шо е Англия, отколкото шо е Франция и т. н. Но нима не виждате вие, че имаме единъ обратъ, единъ повратъ въ развитието на свѣта и особено на Европа; нима не виждате въ Англия какво бѣше вчера, какво е днесъ, какво бѣше преди и какво стана следъ войната; нима не виждате въ Франция националния блокъ; нима не виждате Мусолини въ Италия и т. н. и т. н. Това сж факти отъ мирово значение, г-да! Та разтлѣнието въ България не е резултатъ само на едно мѣстно влияние, то е резултатъ на влиянието, което упражни, както би казахъ, голѣмата война върху живота на народитъ и обществата. И на това разтлѣние, като общо явление въ нашата страна, безъ мнение е платило данъ и българското народно училище и българското народно образование, но то е платило най-малка данъ. Какъ искате вие да не настѣжи това морално разтлѣние въ срѣдата на обществото, когато държавата въ лицето на едно вчерашно правителство вършеше всѣки безчестия, които могатъ да се избратъ отъ човѣшката фантазия? Когато най-голѣмитъ, най-високитъ сановници на държавата бѣха носители само на кражба и развратъ, какъ вие искате да не се заразитъ по-долнитъ обществени слоеве? Какъ искате вие да не се смущава обществената съвестъ, когато спенулата се развива не само по време на войната, а и следъ войната, па и днесъ се още разиграва въ дадени размѣри? И ония, които често приказватъ противъ спенулата, какъ искате

да бъдат гледани с добро око от хората, когато тъ сж най-големитъ спекуланти? Тоя народъ, той не вижда всичко, но това което вижда, добре го вижда и той съ своитъ слаби сили реагира, но като е съ слаби сили, подава се на влиянието на злото, а злото, г. г. народни представители, е заразителното въ свѣта и живота, а не доброто, и тамъ е нещастieto въ този свѣтъ. Е добре, срещу това общо разтление, което се констатира по всички посоки въ нашата страна, народътъ има здрави сили въ срѣдата си, които ще устоятъ на разтлението, само че тѣзи здрави сили, като реакция срещу злото, трѣбва да бъдатъ подпомогнати отъ всички ония институти, на които великата задача въ модерната държава е анджакъ да съдействуватъ за морализиране, между другото, на обществото. Защото вие можете да четете каквито щете лекции на ученика въ първоначалното училище, въ гимназията, въ гимназията и въ Университета за моралъ, за човѣщина, за братство и равенство, но щомъ излѣзе на улицата тоя младъ човѣкъ и види решително неравенство, страшна неправда, грозна експлоатация, противоречие, което реже очитъ му: на една страна колосално богатство, раскошъ, на друга — мизерия и гладъ, този младъ човѣкъ е вече съ отровена душа отъ самия фактъ на зрелището, което се явява предъ очитъ му. Този младъ човѣкъ, както и народътъ, не може да остане съ неотровена душа, когато институцитъ държавни и органи държавни носятъ безправие, носятъ беззаконие, разсаждатъ рунветчицкѣ и вършатъ безчестия. Затуй всички органи на държавата и на обществото сж длъжни да подемятъ най-сериозна борба срещу страшното зло, което разяжва нашата страна. Народътъ, г. г. народни представители, въ своята здрава частъ е още много мощенъ, съюзенъ съ добритъ инициативи на всички учреждения въ страната, обществени и държавни, да се бори срещу злото. Тукъ пръвъ дългъ е на държавата съ всички нейни институти; пръвъ дългъ е следъ туй на черквата, която е единъ органъ, една институция отъ още грамадно значение въ нашата и за нашата страна; това е задачата следъ туй на политическитъ партии, които трѣбва да престанатъ да демогогствуватъ, да базериянствуватъ и да търгуватъ съ чувствата и довѣрието на народнитъ маси, а трѣбва истината на тия маси да казватъ винаги въ очитъ. Когато се казва истината на народа, когато народътъ чувствува, че законътъ е еднакъвъ за всички и рѣката на държавната властъ еднакъво действува: спрѣмо всички, бждете увѣрени, че тогава този народъ ще гледа вече съ довѣрие на държавата ще гледа съ довѣрие на нейнитъ институти, ще гледа съ довѣрие на партиитъ, и тогава ще настѣпи снова истинско отрезвление и снова подобрене, което ще се отрази и върху производството, и върху размѣната, и върху общия животъ на страната. Народъ съ разбита душа не може да бжде добъръ производител. Човѣкъ, който е убеденъ, че съ посилния трудъ, който денонощно полага, нищо не може на пазара да купи, този човѣкъ е съ разбита душа, той не може да бжде нито добъръ самостоятелен стопанинъ, какъвто би могълъ да бжде при друго положение, нито, още по-малко, може да бжде добъръ работникъ въ чуждото предприятие или дори въ държавното. Моята надежда е въ здравата, непокрусената, неподалата се на моралната мизерия българска интелигенция и българско гражданство въ села и градове. Азъ вѣрвамъ, че лесно нѣма да се победи неприятелътъ, противникътъ, но той ще бжде победенъ защото демокрацията има сили въ нашата страна, както има сили въ цѣлия свѣтъ, да върви отъ завоевания къмъ завоевания, та и въ туй отношение да издържи пълна победа. Не трѣбва да забравяме, че вие само по този пътъ трѣбва да вървимъ; не по пътя на формалната законность, на въображаемата законность, а по пътя на истинската законность и правда, на истинския редъ, на братската защита на икономически слабия чрезъ държавната намѣса — иначе не може. Да забравимъ *laissez faire, laissez passer*, това отживѣ времето си. Днесъ е времето на държавната намѣса, и ще вървимъ изъ този пътъ. Нѣма връщане вече назадъ, всѣка крачка направена напредъ ще бжде последвана отъ нова по-малка или по-голяма, настрани най-много, но назадъ рѣдко. По този зигзагообразенъ пътъ ще върви и развитието на нашата страна, но демокрацията ще прави своитъ завоевания политически и стопанско-икономически и тя, рано или късно, ще се домогва да създаде отъ нашата страна и отъ нашия здравъ, отъ нашия честенъ, трудолюбивъ и пестеливъ народъ единъ елементъ на истинска гражданственост, на истинска държавность, единъ елементъ на обществено благо и на голѣма култура, чрезъ което да се приобщимъ въ живота на общо-

човѣшкото семейство. (Ржкоплѣскане отъ сговориститъ и нѣкоя отъ социалдемократитъ).

Председателъ: Г. г. народни представители! Ще направимъ една почивка отъ 10 минути и следъ това ще продължимъ заседанието.

(Следъ отдиha)

Председателъ: (Звъни) Заседанието продължава. Има думата г. Христо Димитровъ.

Х. Димитровъ (з): (Отъ трибуната) Г. г. народни представители! Ние, които сме изпратени въ XXI-то обикновено Народно събрание следъ събитията, които напоследъкъ станаха въ България, ще има да решаваме най-главната задача, ще има да се справимъ съ едно положение, което, споредъ мене, е най-сериозното, каквото може да се представи предъ хората отъ всички течения въ държавата, които сж изпратени, за да бждатъ сърцето и умътъ и да изиграятъ ролята на обновители въ държавата ни. За да хванемъ по-добре целта, която трѣбва да ни движи, нужно е да хвърлимъ единъ погледъ, да направимъ една диагноза на положението, въ което се намира България. Отъ преждеговорившитъ безъ разлика се признава, че то е болно. Въ нѣкоя отъ тѣхъ се срещнаха сериозни противоречия. Отъ една страна се казва, че България е направила въ единъ периодъ отъ 40—50 г. най-много нѣщо, обаче, ако вземемъ предъ видъ, че това, което виждаме като признакъ на култура въ България, е копирано само, е дошло само тѣй да се каже, ще дойдемъ до заключение, че положението е едвамъ задоволително. Положението на България е най-лошо отъ гледна точка на морала и кризата въ това отношение е най-големата причина, за да дойдемъ до събитията, които ни позорятъ предъ цѣлия свѣтъ. Съзнали сериозността на положението, ние трѣбва да се постареемъ да дадемъ она импулъс, който е нуженъ да поправи положението и да подкара работитъ въ България къмъ прогресъ въ всѣко отношение, а най-главно въ морално отношение, защото неуспѣхитъ въ външната политика се дължатъ, преди всичко, на лошото наше духовно положение вътре въ България. Азъ съмъ вѣрвачъ на това, че когато има добра вътрешна политика, когато народътъ тежи самъ по себе си, въ свѣта има справедливост, която сторва пътъ на неговитъ възделения. Изхождайки отъ тая максима, мисля, че най-сериозниятъ въпросъ, върху който трѣбва да се спремъ, е именно спокойното издирване на причинитъ за она морална криза, въ която, вънаднади, ние станаме свидетели или съучастници на събития, които, погледнати отъ абсолютна точка, сж печални. Другъ е въпросътъ, кой е отговоренъ и кой не. Датитъ, които единитъ викатъ че сж позорни, други викатъ че сж свѣтли, ако виждаемъ по-дълбоко, ако вложимъ повече българско съзнание въ това, сж само печални отъ гледището на общо-българскитъ интереси. Всичко ни свежда да видимъ, че заедно съ материалната култура, която почти на готово ни е дошла, ние отиваме къмъ мораленъ регресъ. Припомнете си нашитъ политически борби: въ началото е имало повече вѣротърпимост, повече човѣщина, повече хуманност, отколкото напоследъкъ. И можемъ сериозно да се опасяваме, че отъ Европа е нахлуло отрицателното на тамошната морална култура. А продълени въ моралната основа, на която трѣбва да лежи нашата държава, всичко по-натамъ може да грухне. Вие знаете цѣли империи, които сж доказдали до най-широки територии, до най-големии икономически блага. Когато моралната основа въ тѣхъ е рухвала, когато себеуважението е рухвало, когато сж почнали да виждатъ единъ въ другъ не хора, а звѣрове, тия империи сж пропадали. Ако това е вѣрно за голѣми държави, за насъ е съ още по-голяма сила подчертано. Вѣрвамъ, мнозина отъ васъ, които ржкоплѣскаха на обвиненията на г. Костуркова и повече на г. Пастухова къмъ земеделцитъ, къмъ дружбашитъ, сега въ душата си да не ми признаватъ правото да говоря.

Отъ сговориститъ: А, не. (Оживление).

Д-ръ Н. Колушевъ (д. сг): Фактъ е, че Ви слушаеме съ внимание. По-напредъ насъ не слушаха, сега ние Васъ много хубаво слушаеме.

Х. Димитровъ (з): Моля Ви се. Поне тѣй ми казва вашитъ свидетелъ въ мене — моята съвестъ. И преди да изчислявамъ виновноститъ, преди

да търся оная обективна линия, върху която ние ще можем да си хванем ръцете, без разлика на течения, за да спомогнем пътя на България към напредъка, аз се чувствавам задължен да отбия ония атаки, които се отправиха против групата, въ която се намирам и аз.

Каза се, че комунистите и земеделците сж въ съюзъ за предателство.

Нъной отъ сговориститѣ: Дружбацитѣ, не земеделцитѣ.

Председателъ: (Звъни) Моля, не прекъсвайте.

Х. Димитровъ (з): Макаръ че азъ винаги съмъ се старалъ да тегля една разграничителна линия между дружбаши и земеделци, напоследъкъ се отчаяхъ, защото видяхъ, че всички ни хвърлятъ въ единъ чувалъ и ни връзватъ тамъ. (Смѣхъ върѣдъ сговориститѣ). Но, г-да, противоположността на теченията винаги е донасяла добро за взаимното излизане на отделнитѣ групи. Лопото еъ насъ е, че се дойде дотамъ, щото въздействието да става много кърваво. Но въ всѣки случай върху Земеделския съюзъ има вече такова въздействие, че азъ мога да кажа, че въ оная група тамъ (Сочи земеделцитѣ) почти нѣма вече дружбаство.

Нъной отъ сговориститѣ: Ама почти!

Ц. Бръшляновъ (д. сг): Bravo! (Оживление между сговориститѣ)

Х. Димитровъ (з): Вие ще ми кажете, че е много казано. — Казъ се, че между комунистите и дружбацитѣ имало съюзъ за предателство. Отъ два месеца съмъ въ курса на работитѣ около ул. „Врабча“, около в. „Обнова“ и около Драгиева и мога смѣло да твърдя, че такъвъ съюзъ нѣма. Вие говорите за Петковъ, говорите за Петрини. Азъ бѣхъ съ много голѣмо съмнение къмъ тѣхъ. И когато случайно се намѣрихъ въ едно постоянно присѣствие на тая организация, съ която сега държавната властъ е въ най-голѣмъ конфликтъ, азъ побързахъ да издействувамъ единъ махзаръ отъ това постоянно присѣствие и двама да го занесемъ чакъ въ Стара-Загора, за да молимъ Драгиевъ да дойде тукъ и да теглимъ калемъ на Петковъ, на Петрини и др. (Смѣхъ и оживление върѣдъ сговориститѣ) Но въ Стара-Загора ме срещна единъ моралъ, една библия, за които азъ казвамъ, че сж мрътви, една библия, която се ваима, за да си служатъ хората съ нея, но малко да ѝ служатъ. И азъ следъ това направихъ пѣла еволюция, да оправдая хората като Петрини и като Петкова, които върѣдъ дефетитѣ въ характеритѣ на нѣкои отъ тѣхъ, все пакъ съ по-силненъ пулсъ обичатъ този народъ, и по какъвъ начинъ, не зная, но намѣрили за блатоуразумно, че, като приложатъ енергията си чрезъ Земеделския съюзъ, ще могатъ най-много да въздействуватъ. Когато има хора светли, които бѣгатъ отъ работа, които бѣгатъ отъ отговорности, е, ще се намѣрятъ които и да сж и тѣ ще работятъ (Смѣхъ и ржкоплѣскания отъ сговориститѣ).

Председателъ: (Звъни)

Р. Маджаровъ (д. сг): Драгиевъ бѣга, защото му съобщиха, че ще го убиятъ, ако се кандидатира. Затова избѣга той.

Председателъ: Моля тишина, г-да.

А. Станковъ (д. сг): Не иска да стане перачка.

Нъной отъ земеделците: Ше Ви опровергаватъ.

Р. Маджаровъ (д. сг): Не могатъ да ме опровергаватъ.

Х. Димитровъ (з): Казвате, че Драгиевъ не искалъ да става перачка. Азъ пъкъ мисля, че г. министъръ-президентъ е приелъ голѣмата роля да стане перачка на голѣми боклуци.

Министъръ-председателъ А. Ц. Цанковъ: Най-много на васитѣ.

Х. Димитровъ (з): И така да е . . . Азъ мисля, че общественикътъ е дотолкова такъвъ, доколкото е готовъ да е перачка на морала на хората. И ако той има единъ умъ, предъ който лъжата не може да шава, ако той има

единъ моралъ, който може да облива съ любовъ и най-долния човѣкъ, защото и той е нашъ другаръ, ако той е такъвъ общественикъ, само тогава той съ достоинство може да претендира, че служи на библията въ своя обществена животъ.

Отначало бѣхъ два месеца въ постоянното присѣствие. Азъ мислехъ, че следъ 9 юний Земеделския съюзъ поне една година ще трѣбва да спи; та даже се колебахъ, дали нѣма да бѣде по-добре да спи три години. Обаче формалноститѣ въ конституцията и пр. накараха министри и др. да ни извикатъ по-бързо да се разправяме пакъ. И като видяхъ, че Земеделския съюзъ ще трѣгне и ще върви пакъ въ батакъ, азъ се постаряхъ да отида и да действувамъ така, както моята съвестъ сочи, за да помогна на оправянето на съюза, въ смисълъ да стане той полезна организация за България. Какво намѣрихъ тамъ? Намѣрихъ внушения отъ нѣ: никакви избори, бѣли бюлетини. Г. Оббовъ иска да стане центъръ на Земеделския съюзъ, макаръ и така дерайлиралъ, и отъ тамъ да направлява работитѣ и отъ тамъ да влияе даже за България. Азъ съ зло и съ добро можахъ заедно съ други добри другари да попреча на това. Изборитѣ наблюдавахъ. Втора вълна отъ нѣ и отъ затворитѣ: трѣбва, помъ ще влизате въ изборитѣ, да избирате хората отъ затворитѣ за реабилитация на министритѣ, за реабилитация на Земеделския съюзъ, както тѣ си го разбиратъ, разбира се, и за реабилитация на 9 юний, за да докажемъ, че това е една позорна дата въ смисълъ тѣсногърденъ, партиенъ на Оббова и компания. Азъ заедно съ други добри другари можахме да разбиемъ и тази вълна, и остана, че дава ли ни правителството свобода, ние трѣбва да я използваме, дава ли ни рѣка за братско избиране, да я приемемъ; ако не приемемъ, ние ще сме виновни и никой нѣма да ни е кривъ, когато гърба ни ще яде после пердахъ. (Общъ смѣхъ)

Р. Маджаровъ (д. сг): Това е добра констатация.

Х. Димитровъ (з): Моля Ви се!

Председателъ: (Звъни)

Х. Димитровъ (з): Не е важно това. Важно е, че Земеделския съюзъ не е нѣкаква кристализирана формула, не е нѣкакво евангелие на Стамболийски, или Драгиевъ, или кой и да е, отъ което щомъ се излѣзе вѣнъ, прекатурва се колата. Земеделския съюзъ е по-право едно земеделско движение, той е въ формация, който оттукъ-нататъ има да се формира подъ диктовката на живота, подъ въздействието, което ще ни оказвате вие, защото и ние и вие въ случая сме две страни, които взаимно си въздействуватъ. Ако вие, интеллигентната частъ отъ българския народъ, ще можете да не съете това, което съяхте по-рано, нѣма и да дойде редъ да живнете това, което живѣхте. (Оживление). Споредъ мене, интеллигентната частъ въ единъ народъ, това е частъта, която има инициативата въ управлението. И ако тази интеллигентна частъ може да сѣе добро, хуманностъ, култура, човѣщина, ще живне такова. Ако тя вземе да сѣе бабаитизмъ, да сѣе вълчи принципи, да носи шапката накривена на кръвъ, тя ще живне такова анархия, каквато живѣхте отъ нѣколко години. Та какъвъ ще бѣде Земеделския съюзъ оттукъ-нататъкъ, това зависи и отъ насъ, зависи и отъ васъ.

Въпроси за връзка съ вѣнъ имаше преди два месеца. Тѣ ме знаятъ, че азъ съмъ строго легаленъ, обаче, като бѣхъ случайно на едно събрание, кждето не бѣхъ каненъ — тѣ много не си даваха зоръ да ме канятъ — други хора можахъ да ме избераатъ. И като ме избраха, азъ никога не бѣгамъ отъ отговорности — приехъ: като влѣзохъ вътре, тѣ не можеха да се отърватъ лесно отъ мене. Най-после полека-лека самитѣ тѣ разбраха — а които не разбраха, се отчаяха — че съюзътъ трѣбва да върви въ легална посока. Тамъ имаше голѣми борби да доказвамъ, че Стамболийски е билъ въ голѣма степенъ виновенъ, че противната страна не сж звѣрове, че противници имаме много, но врагове единъ, и това е . . .

Ц. Бръшляновъ (д. сг): Невежеството.

Х. Димитровъ (з): . . . невежеството въ собственитѣ ни глави. („Bravo“ и ржкоплѣскания отъ сговориститѣ). Чувайте си ржкоплѣсканията за когато ще кажа, че и у васъ го има. (Общъ смѣхъ)

С. Василевъ (д. сг): Г. Димитровъ! Ако на онзи столъ стоеше Александъръ Стамболийски, нѣмаше да ти позволи

да говориш, а както виждаш, ние те слушаме и ти ржкопльскаме. То е, защото сме искрени.

Х. Димитров (з): Затова аз, докато Стамболийски беше добър човек, го поддържах. Отпосле той щеше да ме изсели и от селото, но затуй си намъри що е търсил в тая посока. Но вие, г-да, внимавайте да не си намърите и вие лошо. (Смъхъ вървѣдъ сговориститѣ) Вие бързате. Ако това е отъ вътрешни искрени побуждения, и азъ бихъ се радвалъ, но ако е отъ партизански побуждения, . . . Затуй бързамъ да ви дамъ диверсия, да знаете, че Стамболийски си намъри каквото е потърсилъ, но вие не сте доказали, че сигурно ще излѣзе на добъръ край. Има много добри признаци, но има и голѣми опасности. Затуй нѣма нужда отъ много ржкопльскаме. (Общъ смъхъ)

Г. Пастуховъ каза: „Една частъ, шомъ изгуби знамето си, шомъ така пропадне, нѣма право да се преустройва, ами трѣбва да разформирова“. Нека ме извини, но въ случая той разсуждава точно по тесносоциалистически, нѣкогашно, защото комунистѣ въ Русия, па и тукъ, полъ ударитѣ на действителността, полъ ударитѣ на руския опитъ, сж еволюирали вече, а пъкъ изглежда, че той си е съставилъ планове да ги третира и да ги има така, христализирани въ разни Марксви евангелия и пр., и не може да разбере сега, че тѣзи хора излизатъ отъ този омалгосанъ кръжъ, че тѣ пробиватъ черупката, дето сж били, че всички действия и противодѣйствия отъвнъ сж вличили за разлагането на тая черупка. Но никой нѣма право да пречи на хората да еволюиратъ. Това не е нито християнско, нито човѣшко.

Г. Чернооковъ (с. д): Само трѣбва да си платятъ борчовѣтѣ по-рано, на тогава да еволюиратъ.

Х. Димитровъ (з): Борчовѣтѣ си ги плати Стамболийски, платиха ги и други — Димитровъ и пр. Но вие знайте — нека вникнемъ въ тая истина — че всѣка организация, всѣка идея, за да сжществува, си има своя raison d'être. Вие недейте да искате да разрушавате една идея. Работническата организация вие може да искате да я разрушите въ единъ видъ, въ който за момента се проявява като животинска организация, каквато бѣше в голѣма степенъ, когато говорихте, че моралъ нѣма, че честъ нѣма, че това сж буржоазни дрипели. Но тогава, когато тя трѣгва и излиза отъ тѣхъ, ако вие и тогава искате и не можете да я разберете друго-яче освенъ тѣй, както сте я разбирали по-рано, тогава, докато не я победите, вие сте ѝ погълнали нейнитѣ принципи. Той казва: „Комунистѣтѣ — като по аналогия даваше да се разбира и земледѣлчѣтѣтѣ — тоя не може да се разбира, безъ революция“. Това е, защото той не може да направи еволюция и поставя и другитѣ въ сжщото положение. Изпитанията сж възпитание. Едини корави глави, какито бѣха тѣзи на комунистѣтѣ или тѣзи на земледѣлчѣтѣтѣ (Общъ смъхъ), могатъ да направятъ една еволюция въ 5 години за 50 години, шомъ ги поставишъ въ страдания. И обратното, ако ги поставишъ въ мирни условия, тѣ тогава ще си изживѣятъ и ще си плесепсатъ въ онѣзи глупости, които сж нападани. (Смъхъ вървѣдъ сговориститѣ)

Г. Чернооковъ (с. д): Значи, това е дървото, което оправя.

Х. Димитровъ (з): Моля Ви се. — Въ случая комунистѣтѣ дървото оправя — и то си има своитѣ логически причини — но по-добре е, ако можемъ да се оправяме безъ дърво.

П. Стояновъ (д. ст): Съ цепеница!

Х. Димитровъ (з): Презъ тѣзи 5 години, когато комунистѣтѣ сж подъ врѣянето на действителността въ Русия, за тѣзи 5 месеца, които прекараха тукъ, изглежда, че сж направили еволюция и сж заминали онѣзи хора, като Пастуховъ, които бѣха по-напредъ отъ тѣхъ.

Ц. Братановъ (с. д): Станали сж по-широки отъ насъ!

Х. Димитровъ (з): А хората ще се таксуватъ винаги така, каквито ги намираме въ днешния калѣетъ. Затова другаритѣ като Пастуховци, да не мислятъ да търсятъ така само съ леснотия да се издигатъ, ами ще трѣбва да се връзватъ по-дълбоко въ истината и да виждатъ. Както той насъ учеше и ние сега ще му четемъ уроци. Не му мисля злото. Той трѣбва да се връзва повече въ действителността. И тѣ имаха случай, намѣсто съ леснина да взематъ 30 мандати, имаха, казвамъ, случай, ако имаха

можци за въздействие, да въздействуватъ и на комунисти и земледѣлци за една по-скорошна еволюция и тогава да сж дошли тукъ, може-би и съ повече депутати, а възможно е и да се избѣгнѣха и събитията, които ставаха.

Г. Чернооковъ (с. д): Колко сме приказвали на Ангелъ Грозковъ, ама отъ дума не разбира! (Оживление)

Председателътѣ: Моля тишина, г-да; не прекъсвайте.

Н. Лулчевъ (с. д): Чакаме да видимъ еволюцията!

Г. Чернооковъ (с. д): Еволюцията ви е въ табелата. Съпържанието не се е промѣнило.

Х. Димитровъ (з): Ако минете презъ тѣснашкитѣ изпитания, сигурно ще можете да еволюирате и вие. Изглежда, че ние българитѣ, като страдаме, зрѣдемъ; така като сме на рахатъ, много набързо плесенясваме. (Нѣкои отъ социалдемократитѣ възразяватъ).

Председателътѣ: Моля, г-да, не отнемайте времето на оратора съ вапитѣ прекъсвания.

Х. Димитровъ (з): Моля ви се, що за теория бѣше тая: една армия, изгубила сражението, трѣбвало да се разформирова! Ами нашата армия губи веднажъ, губи дважъ и ако има нѣщо радостно, то е, — поне това, дето тя си мечтае — че следъ като направи известна еволюция, пакъ да се яви победителка.

Ц. Бръшляновъ (д. ст): Той каза за предателскитѣ части.

Р. Маджаровъ (д. ст): Това вапитѣ представители на разбраха и си изядоха главитѣ.

А. Буровъ (д. ст): Армия опозорена, а не разорена.

Х. Димитровъ (з): Ще говоримъ и за туй. — Нѣкакътѣ задграниченъ органъ на комунистѣтѣ писалъ, че межлу насъ и комунистѣтѣ имало единенъ фронтъ и ние ще вършимъ работа. Г-да! Разберете, че заедно съ обществентѣ импулси, които движатъ хората има и частни импулси. Знаете, какъ у вапитѣ организации заедно съ общественитѣ работи се преплитатъ и частнитѣ тежнения на всѣка една отъ личноститѣ. Тая ферментация става сега и въ Земледѣлския съюзъ, става и въ Комунистическата партия. Хората, които сж дерайлирали отъ България — комунисти, и земледѣлци — и отъ тамъ имъ се иска да продължатъ да си останатъ министри — както тукъ се спомонова за Оббова — тѣ даватъ отъ тамъ тая пара да се върва и да се разбира туй. Разпрѣсватъ вървѣдъ масата слухове и гледатъ да наложатъ на постоянното присѣствие, че има недовѣрие отъ нашата декларация за да трѣгне по актѣла на неприсѣственото обществено мнение, на което тѣ сж подействували. Защото тѣ, неможейки лично да въздействуватъ, могатъ да даватъ телеграми по своитѣ другари въ околитѣ и да влиятъ. Но отъ декларацията вие трѣбва да сте разбрали, че легалното тежнание въ Земледѣлския съюзъ тукъ е взело връхъ и че Оббова и компания наскоро ще се отчатъ и ще разбератъ, че друго нѣщо е, което има да искатъ отъ България. Ако ние тукъ или вие, г-да — които и да сте — се дохватате на тия вѣдци и продължавате да излизате съ недовѣрие къмъ насъ, да знаете, че преминавате вече въ сферата на несъзнанието и по тоя начинъ влиете противъ добрата частъ въ Земледѣлския съюзъ и въ Комунистическата партия. Вие по този начинъ несъзнателно подпомагате онѣзи. Ако имъ се дава вѣра отъ тукъ, тѣхнитѣ куршуми, следователно, ще хванатъ мѣсто. А най-голѣмиятъ дефицитъ въ нашия политически животъ е вѣрата. Безвѣрието, което е обдало и една и другата страна е, което ни тласка къмъ лоши заключения и къмъ гибелни резултати. Следователно, разумътъ на г. Пастухова и компания трѣбва строго да бди, за да не би съ своитѣ несъзнателни действия да подпомага безвѣрието между насъ, което е и главната причина да гледаме какъ сжществува голѣма пропасть за моментъ между интелигенция и народъ, която впоследствие донася и всичкитѣ нежелателни работи.

Г. Чернооковъ (с. д): Вие накарайте Драгиева най-напредъ да ви повѣрва, после ще ви повѣрваме и ние. Драгиевъ ви е баща и той не ви вѣрва. Какъ ще ви вѣрваме ние?

Х. Димитровъ (з): Понеже много довърше слагате на Драгиева — а той все пакъ заслужава довърше — нашето отношение къмъ него е това: ние избрахме петочленно постоянно присъствие, оставаме него за председателстване съ два гласа, приемаме да бъде несъмняемъ до конгреса, и да бъде по-голямъ отъ всички едно отъ насъ, но не и отъ всички.

Г. Чернооковъ (с. д): Съ чужди чизми на хоро.

Нъкой отъ социалдемократитъ: Ама ритнахте го.

Х. Димитровъ (з): Тая кула, отъ която той е падналъ, преди всичко до голъма степенъ той я е строилъ. По-рано имаше сопаджийство; Стамболийски бѣше кръстникътъ на ценничарството, което по-рано се наричаше сопаджийство, обаче на демагогията, трѣбва да приемете, че кръстникъ е Драгиевъ („Браво“! Ржкоплѣскалия и смѣхъ всрѣдъ сговориститъ и социалдемократитъ) Азъ съмъ изключвалъ два пѣти отъ Земледѣлския сѣюзъ. Драгиевъ бѣше заявилъ, че изгубилъ довърше въ българския народъ, въ българскитъ земледѣлци. Азъ му казахъ: щомъ нъкой изгуби довърше въ народа, и народътъ трѣбва да изгуби довърше въ него. И му казахъ още, че ако въ библията това го нѣма вписано, трѣбва да го впишатъ. (Общъ смѣхъ) Азъ бѣхъ единъ, който съмъ изгубвалъ довърше въ българския народъ. Азъ съмъ дезертьоръ — който не знае, нека чуе, но не отъ фронта, а отъ вътрешността. Но когато отидохъ и преминахъ единъ курсъ отъ 5-годишни страдания, такава еволюция направихъ, че сега съмъ най-упоритиятъ вѣрвачъ въ бѣдацето на България. Голѣмъ шейтанлъкъ, голѣмо криводушие — рожба на робството — има у насъ, но и неизчерпаема енергия сѣщо има у насъ. Следъ като ще страдаме доста години още, ние сме корави и здрави глави, които нѣма да бѣдатъ съкрушени; ще направимъ еволюцията и ще можемъ да извървимъ она пѣтъ, който се иска отъ единъ народъ, който отива къмъ прогресъ. („Браво“! Ржкоплѣскалия отъ нъкой отъ сговориститъ).

С. Василевъ (д. сг): Подъ водителството на интеллигенцията.

Х. Димитровъ (з): И Драгиевъ, ако на млади години бѣше влагалъ повече кръвъ въ своя идеалъ, както азъ влагахъ, друго щѣше да бѣде. Азъ дезертирахъ, отъ България бѣхъ изгубилъ довърше, но имахъ довърше въ културността, хуманността и въ бѣдацето на човѣчеството. Мислѣхъ французитъ и англичанитъ за хора много културни, много хуманни, и си казахъ: наша диващина е да отиваме да се боримъ противъ тѣхъ — и баща ми да е на другата страна, азъ ще отида на тѣхната страна! Такавъ красенъ бѣхъ.

Нъкой отъ сговориститъ: Добро-поле!

Х. Димитровъ (з): Моля Ви се! По-рано азъ искахъ това Добро-поле да дойде, още въ 1916 г. Обаче, следъ като патихъ петъ години и видѣхъ, че човѣчеството и въ лицето на най-културнитъ му представители е все още много егоистично, недомислено егоистично, азъ можахъ отново да възлюбя България отъ тамъ и да ѝ простя всички грѣшки, каквито е правила преди войната и следъ войната, да ги простя въ моята съвестъ и да си кажа: когато оная тѣй мислятъ, тѣй разсѣждаватъ, що остава за нашъ народъ, освободенъ преди 40 години! Въ Франция бѣхъ дезертьоръ, но си казахъ: ако не дезертирамъ отъ тукъ, не заслужавамъ да се върна въ моето отечество. И следъ като тѣ сѣ били въ голѣма загуба отъ мене, азъ дезертирахъ и отъ тамъ и предъ съвестята си останахъ удовлетворенъ. (Общъ смѣхъ).

Често пѣти, когато вие, г-да, говорите за предателство, за дезертьорство, трѣбва да имате широко сърце, любяща душа, и да вземете предъ видъ всички обстоятелства, които могатъ да доведатъ единъ човѣкъ до такава ексцентричност. Нъкой се терсене надсмиватъ. Завчера, когато се говорѣше противъ предателството, вие тукъ бурно ржкоплѣскахте. Азъ съмъ знаа, че се е вършило предателство, но това е резултатъ на общата наша болестъ. Ние трѣбва да бѣдемъ мѣже, за да избѣгваме да не ставатъ такива сътрѣсенія, каквито станаха на 9 юний, каквито станаха и по-сетне, и които предизвикватъ у мнозина дерайлиране не само съ физическото имъ тѣло, но и съ духовното, умственото. Вие прощавате на г. Маджарова, ващъ другаръ и водителъ — защото сте разбрали мотивитъ му — че е

отишълъ въ Цариградъ при едно особено психично състояние: да вѣрва, че ако дойдатъ турцитъ, по-добре ще е за самия народъ. (Общъ смѣхъ) Моля ви се, нѣма нищо смѣшно. Намѣсто да се смѣемъ, трѣбва сериозно да вникнемъ въ тия причини, да лѣкуваме обществения организъмъ, за да не даваме основание да смѣствуватъ такива специални организми и такива изолирани мисления върху народната душа, които за моментъ се явяватъ да противодѣйствуватъ на цѣлокупната наша душа. И сега Оббовци и компания, ако ние тукъ сме мѣже, съ умъ да се разберемъ, да успокоимъ страната, вие ще видите, че тѣ сами ще бѣдатъ осѣдени морално и ще останатъ като стара гнила кора отъ дърво, паднала на страна. И напротивъ, ако ние се движимъ въ едно низше поле на моралъ, въ едно низше поле на разсѣдѣкъ, всичкитъ този качамакъ, който би продължавалъ тукъ, ще оправдае тѣхъ, ще имъ даде raison d'être и нажде ще отиде работата, става неизвестно.

Следъ всичко казано, г-да, азъ вѣрвамъ, че съмъ спечелилъ малко нѣщо предъ вашата съвестъ, за да можете да ме изслушате съ една вѣра. Ще ви говоря отъ сърдце. Нека премеинемъ сега къмъ главнитъ дати отъ нашата най-последна история.

9 юний! Най-голямиятъ виновникъ — Стамболийски, безспорно. Но вие, противната страна на тезата, която е защищавалъ Стамболийски, увѣрени ли сте, че сте чисти като ангели преди тая дата? Ако искате да сме точни, трѣбва да раздѣлимъ виновноститъ въ проценти. И ако е тѣй, азъ приемамъ Стамболийски и Земледѣлския сѣюзъ и всички въ него 60% виновни.

Р. Маджаровъ (д. сг): Малко е.

Нъкой отъ сговориститъ: 90%.

Председателъ: (Звъни)

Х. Димитровъ (з): Вие подчертавате голѣмата корупция, въ която изпадна Стамболийски и антуражътъ му. Вѣрно е, че бѣха изпаднали. Азъ съмъ се борилъ, колкото съмъ могълъ, но въпрѣки това азъ си казвамъ: и въ мене има сѣщо вина. Защо? Защото не съмъ ималъ по-широка душа, по-силенъ умъ, та съ съдържанието, което го има въ мене, да мога да му повлияя повече. Човѣкъ е дотолкова човѣкъ, доколкото самъ търси отговорността. И като е така, г-да, вие, които знаете корупцията около чл. 4, около отчуждаването на сгради и пр. и пр. можете ли да разберете и вашето съучастие въ това? Защото сами по себе си законитъ не бѣха лоши — лошо имъ бѣше приложението. Ще кажете, че законътъ струва толкова, колкото лицето, което го прилага. Да, но трѣбва да се анализира виновността. И Стамболийски, движень повече отъ лични амбиции и отъ демагогия, все пакъ въ случай е налучивалъ нѣщото, което следъ войнитъ трѣбваше да стане въ България, и когато ще го осѣждаме, ние трѣбва да бѣдемъ справедливи, не за да оправдаваме него, ами за да си уяснимъ пѣтя за въ бѣдацето. Следъ войнитъ той управлява 4 години България, дое българския държавенъ корабъ въ най-развълнуваната европейска атмосфера. Съ шашарми, съ добро и съ зло, той можа да го води 4 години. Комунититъ, отъ които вие толкова се плашите, ...

Отъ сговориститъ: Не се плашимъ.

Х. Димитровъ (з): Нека казаното остане за мой адресъ, ако е глупаво. — ... той бѣ могълъ да ги остави на 15 души тукъ. Цѣлото комунистическо движение, цѣлото работническо движение въ свѣта си има своя голѣмъ raison d'être. Трѣбва да се види истината въ цѣлата ѝ голота, въ цѣлата ѝ широчина и дълбочина, за да можемъ да дадемъ вѣрна диагноза и да пристѣпимъ къмъ лѣчение. Въ случая ние трѣбва да се издигнемъ не само надъ напѣтитъ съсловни и класови интереси, но и надъ напѣтитъ партийни, лични и пр. егоистични интереси. Представете си, че всички тѣзи работнически движения въ свѣта ги нѣмаше. Можете ли да си въобразите докъде ще отидатъ онѣзи наши братя, които по случайността на обстоятелствата — казвамъ случайността на обстоятелствата, защото човѣкъ въ каквото и видъ да го намиращъ, той е продуктъ на известни обстоятелства — изпъкнатъ еднажъ напредъ? Както комунититъ отиваха да даватъ гражданственост на това правило и да учатъ, че моралъ, честь сѣ празни приказки и само на права да учатъ последователитъ си, така и заобогатѣлитъ, макаръ, че има и между тѣхъ много

хора съвестни, по силата на инертността разсъждават все повече и повече по своему и по своему, отдалечават се от народа, почват да мислят, че сж божества, и ако не сж тѣзи юзди отъ къмъ народа — които най-малко трѣбва да се взематъ като плача на детето, което почва да плаче, за да събуди майка си — ако не сж, казвамъ, тия юзди да ги дърпатъ, тѣ ще мислятъ само за своитѣ автомобили, аероплани, тоалети и много малко за народа. Не съмъ приятелъ на комуниститѣ: на 1.700 бюлетини сж ме зачертали. Когато управлявахъ въ Перникъ и имахъ власт, азъ малко я превишавахъ, защото мислѣхъ, че тѣй трѣбва да се прави добро. (Общъ смѣхъ) Ако имахъ по-пълна власт, за една-две години не вървахъ комунистѣ да останеше тамъ. (Смѣхъ върѣдъ сговориститѣ)

Но, г-да, какъ щѣхъ тамъ да остана такъвъ? Азъ бѣхъ строгъ преди всичко къмъ мене си; моитѣ деца ходѣха облечени като тѣхнитѣ. Вие, богатитѣ, може да попитате търговцитѣ, които сж имали работа съ мене: тѣ ще ви кажатъ, че други началници на прехраната на едно свое дете туряха по една-две слугини, а моята жена съ три деца отиваше да конае царевица и сама ги гледаше. Азъ бѣхъ първо другаръ на работницитѣ, а следъ това тѣхненъ началникъ; следъ като имъ раздавахъ братско и справедливо управление, обяснявахъ и имъ казвахъ: другари, нѣма защо да се цепите, като бѣхъ готовъ въ моята крайностъ да приложа и суровицата. И работницитѣ не ме мразѣха много, но отъ София идваха водителитѣ имъ, виждаха каква е атмосферата и ме намразиха. Сега тѣ бѣха нагласили да ме зачеркнатъ отъ листата въ цѣлата околия, като излѣгали, че Христо Димитровъ се е продалъ на правителството. И нашитѣ хора бѣха готови да ми теглятъ калема навсѣкжде — набързо бѣхъ добилъ довѣрнето имъ и набързо можехъ да го изгубя. Но въ петкъмъ можахъ да разбера това и съ позивъ можахъ да расѣя заблудението. Въпрѣки това, г-да, за васъ, които искате да унищожите комунизма азъ казвамъ, по-правилно ще е да си зададете за задача да го облагородявате

А. Сталийски (д. сг): Ще го апладисаме. (Смѣхъ върѣдъ сговориститѣ).

Председателъ: Моля, тишина, г-да.

Х. Димитровъ (з): Но отъ действията, които проявихте, се вижда, че вашитѣ смѣхъ сега е малко неумѣстенъ, защото като-че-ли ви се искаше въ разстояние на нѣколко месеца и дветѣ организации да ги нѣма. И тамъ бѣше вашата голѣма грѣшка. Грѣшка на правителството е, че то бѣ движено отъ расъжденията: класови партии — вредно, съсловни — вредно, а долу приставитѣ и стражаритѣ си знаятъ работата — тѣ биятъ на лѣво и на дѣсно. Земледѣлцитѣ, изгубили централата си тукъ, изгубили всѣ какви ржководители, взеха набързо на еволюиратъ въ лѣво, и водителитѣ на комуниститѣ — съ оная дебели глави, както ги знаете — като виждатъ, че има калабалкъ, помислиха, че всичко можемъ да вършимъ, че заповѣднитѣ на III-я интернационалъ можемъ да ги приложимъ. Вие, куражливи отъ 9 юний, настѣпихте отъ другата страна и катастрофата дойде. Ако виновността до 9 юний бѣше 60% върху земледѣлското правителство начело съ Стамболийски, ако вие, които взехте властѣта съ помощѣта на народната армия, бѣхте повече обективни и не влизаете въ расъжденията на г. Костуркова, който казва: „Ха, по цѣлъ свѣтъ нѣма такава мода на управление като тази, що отъ тукъ, отъ България, даваме чрезъ Стамболийски“. Да, тогава можехте да осждате Стамболийски. Но цѣлия Земледѣлски съюзъ да осждате, г-да, вие влизате въ грѣшка. Погледнете на държавитѣ и ми посочете две държави, които иматъ еднакъвъ типъ на управление. Най-разнообразни концепции, най-разнообразни констелации и постройки отъ политически сили! (Общъ смѣхъ)

Председателъ: (Звъни) Моля, тишина, г-да.

Х. Димитровъ (з): Ако на това погледнете обективно, лесно ще разберете, защо всѣка държава си има своя особенъ начинъ на политическо развитие. Дефектътъ на Земледѣлския съюзъ бѣше въ това, че се намѣриха демагози, които, за да се отърватъ отъ конкуренцията на интеллигентни сили, на интеллигентни съперници, поддържаша едно хаотично състояние по въпроса за интеллигенцията и за Земледѣлския съюзъ. Аномалията въ случая е, че Земледѣлскиятъ съюзъ подъ ржководството на известни личности, намиращъ се още въ формация, не си улони

добре положението на интеллигенцията. Днешното, което е фактъ навсѣкжде, то е, че навсѣкжде интеллигенцията е, която ржководи съдбинитѣ на държавитѣ.

Т. Кожухаровъ (д. сг): Чакъ сега!

Х. Димитровъ (з): Въ какви конструкции — съюзи, съ словни или политически партии — това си остава независимо отъ обстоятелството интеллигентнитѣ хора да бждатъ начело. Но ако се е дошло до тази аномалия, вината за това, колкото е въ земледѣлския народъ, малко повече е и въ самата интеллигенция. Уставътъ на Земледѣлския съюзъ бѣ: земледѣлското съсловие, като съставено отъ хора самостоятелни и независими, да се организира; да просвѣти масата отъ народа и да създаде като противоявие на монархическото начало, да бжде съвестателна и контролна сила въ Парламента; министритѣ могатъ да бждатъ отъ съюза — отвѣтре, отвънъ, откъдето и да е.

А. Урумовъ (д. сг): Подъ наемъ.

Х. Димитровъ (з): Подъ мораленъ наемъ. Ако е въпросъ за подъ наемъ, явиха се и такива хора, но добритѣ хора отъ Земледѣлския съюзъ сж били винаги противъ това. И ако тази демагогия взе да цѣвти така нашироко, това е отъ онази слабостъ на българския народъ, която се изразява въ онази пѣсоня, която напоследкъ се пѣе отъ работничеството „Не искамъ да работишъ“, но тя се пешинъ пѣла на дѣло отъ всички ония, които бѣха по една случайностъ забогатѣли — тя се пѣя въ висшата класа. Азъ едно съмъ разбралъ — че въ Франция народътъ е много по-трудлюбивъ отъ нашия. Видѣлъ съмъ тамъ богати хора да работятъ съ импулъсъ, когато у насъ се бѣше създала такава психология, такава философия, че най-дребнитѣ служащи, като гледатъ, че по-богатитѣ се отчасятъ съ презрение къмъ труда, и тѣ бѣха започнали да гледатъ така. И всикийтъ този чуруклукъ въ интеллигенцията инстинктивно роди демагогията въ Земледѣлския съюзъ и Комунистическата партия.

М. Марковъ (д. сг): Има ли тамъ между вашата група нѣкой земледѣлецъ?

Х. Димитровъ (з): Болшинството сж. Какъ го на онѣзи, които ни обвиняватъ въ съсловностъ. Вие ни атакувате тамъ, където не сме. Азъ не можахъ да се съдржа, когато г. Пастуховъ ни обвиняваше въ предателство и му казахъ: търси други вѣтрени воденици да атакувашъ. Земледѣлската организация преди всичко не е била съсловна.

Отъ сговориститѣ: А-а-а!

Х. Димитровъ (з): Моля, да ви отговоря. (Къмъ М. Марковъ) Отговори имъ, че не сж земледѣлци. Г-да! Нека бждемъ търпеливи, когато търсимъ истината.

Нѣкой отъ сговориститѣ: Ти декларира, че ще бждешъ искренъ.

Х. Димитровъ (з): Азъ съмъ изключванъ още подиръ балканската война главно по въпроса...

Председателъ: Оставете личнитѣ въпроси.

Х. Димитровъ (з): Тамъ, където тази организация има допирни точки съ обществото, вие обвинявате една организация и казвате, че тя иска да руши държавата. Добре, г-да, позволете да я оправдаемъ тамъ, където не е виновна и да кажемъ истината.

Ц. Бръшляновъ (д. с): Интересно е да чуемъ.

Нѣкой отъ сговориститѣ: Оправдавашъ Стамболийски.

Председателъ: Моля, тишина, г-да!

Х. Димитровъ (з): Има нѣкакъвъ уставъ, теории се развиватъ, но това сж били досега само претексти на разни хора, за да си правятъ партии. Въ действителностъ всѣки, който е отишълъ тамъ да боготвори Стамболийски, Драгиевъ и пр., отъ каквото и да било съсловие, е билъ пусканъ. И когато този другаръ (Сочи народния представителъ М. Марковъ) ми казва „има ли тамъ земледѣлци“, азъ казвамъ: чай-малко половината сж земледѣлци. Ако не

сж, кажи на вашитѣ, които ни обвиняватъ въ съсловностъ. Земледѣлскиятъ съюзъ преди всичко не е съсловна организация. То е само на теория. И, г-да, злото споредъ мене не е тамъ, злото не е въ политическиятъ партии, злото не е въ Земледѣлския съюзъ, злото не е въ Комунистическата партия, а е въ котерийността на политическиятъ партии, въ котерийността на Земледѣлския съюзъ, въ котерийността на Комунистическата партия. (Нѣкои отъ сговориститѣ ржкоплѣскаатъ) Злото е, че едно се пише, друго се говори, а трето се върши. Егоизъмъ! О-о-о! Ако вие можете да издигнете земледѣлца до нивото, когато гласува, да се движи отъ своя съсловенъ интересъ, то значи той да мисли за сѣдбата на три милиона отъ българския народъ. Ако той отъ това се импулсира, когато гласува или агитира, то е едно високо стѣпало.

Нѣкои отъ сговориститѣ: Като българи да мислятъ, а не като съсловие.

Х. Димитровъ (з): Вие и вие трѣбва да го издигнемъ до това стѣпало, да може да разбира интереситѣ на своето съсловие, а не както е било досега. Но я си дайте отчетъ, избирателтъ въ село отъ какво се е движилъ, когато гласува, дали отъ нѣкакви радикални теории или либерални, или той си е правилъ смѣтка, че чешма въ селото му ще направятъ, че онзи ще е близо до него, че стражаръ ще го направятъ или че дѣло малко и ще му простятъ и пр. Това е, което ни е движило, г-да. Злото не е въ класовото тамъ (Сочи комуниститѣ), нито въ съсловността тамъ (Сочи земледѣлцитѣ), ами злото е въ котерийността. И като е така, тамъ е фронтътъ, противъ който трѣбва да направляваме силитѣ си. Земледѣлецътъ, който ще се издигне до моралната култура, когато ще гласува да взема подъ внимание интереситѣ на два-три милиона народъ, до съзнанието да отива по пътя, който е полезенъ за цѣлия почти народъ, трѣбва да приеме по логика, че той вече ще знае какво нему сж нужни министри, нему сж нужни учители, нему сж нужни офицери, нему сж нужни жельзничари и че на оня, който е министъръ, ще е нужно повече да се плаща, защото неговата глава трѣбва да се постави при условия да може да се справи съ по-висши задачи. И отъ управлението ще сте видѣли, че не е ставало въпросъ кой да е министъръ. Ако такъвъ въпросъ стана напоследъкъ, то бѣше тогава, когато Стамболийски, възползуванъ отъ силата на властта и отъ общата морална поквара, можа да заграби изцѣло властта и да си назначава министри каквито иска. Но това е като резултатъ на котерийността, а не като резултатъ на съсловността, на класовостта или на каквото и да е. Но ще кажете: вие тамъ, като маса нѣкаква, земледѣлка, не трѣбва да имате много права, щомъ можете да ни гошавате съ такива буламачи (Смѣхъ верѣдъ сговориститѣ)

Нѣкои отъ сговориститѣ: Никой не казва това.

Х. Димитровъ (з): Земледѣлскиятъ съюзъ, както се развиваше, си имаше опредѣлена сфера, докждето аспирираше да дойде. И ако дойде това катастрофално рупение на уставъ и това неочаквано заемане властта отъ Земледѣлския съюзъ, то се дължи на катастрофитѣ отъ войнитѣ, катастрофи, въ които, г. г. интелигентни, и вие се компрометирахте. За Добро поле вие искате да осждите българския народъ и да стоварите върху него вината.

Министъръ Я. Стоенчевъ: Върху тѣзи, които го направиха.

Нѣкои отъ сговориститѣ: Освенъ Добро поле, имаше и Дойранъ, имаше и друго.

Х. Димитровъ (з): Имаше масово движение. Нѣма да ви осждамъ сега за Стамболийски, че сте го не само победили, ами и убили, ако изведете България на добро. Ако бѣше за добро, бѣхъ готовъ да оправдая да се избие още тогава не само Стамболийски, но и още 100 души, стига да сте извели България на добро.

А. Милковски (д. ст): И ще я изведемъ.

Х. Димитровъ (з): Ние ще ви помагаме.

А. Урумовъ (д. ст): Въ Прага!

Х. Димитровъ (з): Съ едно не съмъ съгласенъ — съ оная мисль, която подчертавате, какво Добро поле е ви-

новно за катастрофата. Въ моитѣ очи това е само гледане съ физическитѣ очи на работата. (Смѣхъ) Ако се погледне съ мисловитѣ очи, тогава ще разбереме или трѣбва да разберемъ, че пружината се счупи на Добро поле, че синджирътъ, на който бѣше закачена сѣдбата на българския народъ, се скъса на Добро поле, защото не бѣше изчислена силата на пружината, силата на синджира. Народътъ си е народъ, той не може да премѣри водителитѣ или мжно ги мѣри. Водителитѣ пешинъ трѣбва да премѣрватъ народа и силитѣ му, когато ще има да го ангажиратъ за една акция, каквато е войната. Трѣбва да се изчисли докъде ще издържатъ силитѣ му, защото нѣма сила безкрайна, нѣма пружина безкрайно силна; щомъ ѝ се тури повече отъ известенъ предѣлъ, който трѣбва да се знае отъ оня, който поема отговорността по войната, тая пружина ще се счупи. За честята на българския народъ, азъ виждамъ и вѣрвамъ, че не българскиятъ народъ бѣше слабъ, нездравъ, и пр., а задачата му бѣше прекомѣрна. Нѣма армия по свѣта, която да е издържала при подобни мизерни обстоятелства. Ако вие съ тая задача, при тия условия, поставехте френския войнитѣ, английския войнитѣ, той по-рано би ви направилъ „Добро поле“. Нека онѣзи, които сж поели отговорността по войната, иматъ доблестта да носятъ цѣлата вина, а българскиятъ народъ нѣкъ дължи да знае и своята косвена виновностъ за това. И водителитѣ иматъ право да вѣрватъ въ народа, а и народътъ дължи да знае, че тѣзи хора не сж мислили зло на България, когато сж обявявали войната; може-би отъ прекалена любовъ къмъ България, както оная майка, която отъ любовъ си одушила детето, сж направили тази пакостъ. Това трѣбва да се разбере правилно, за да ни сж правилни и всички по-нататъшни смѣтки. Та всички тѣзи катастрофи, за които е виновна повече интелигентната частъ отъ народа, докараха преждевременно Земледѣлския съюзъ на власть. Стамболийски обърна Земледѣлския съюзъ въ лична партия и чрезъ силата на властта разгони Драгнева и всичко по-честно, по-здоровомисляше, което му противодѣйствуваше, награди всички ония, които идѣха да му помагатъ и отиде въ пътя, който не бѣше желателенъ нито за васъ, нито за здравомислящата частъ отъ Земледѣлския съюзъ.

М. Марковъ (д. ст): Г. Димитровъ! Понеже вие представлявате селска България, и азъ изхождамъ отъ село, въ интереса на селото е да напуснете трибуната. (Смѣхъ верѣдъ сговориститѣ)

Х. Димитровъ (з): Не чухъ.

Ц. Бръшляновъ (д. ст): За икономията на времето говори.

Х. Димитровъ (з): Г-да! Смѣхте се, когато казвамъ нашитѣ грѣшки, ще видя спокойствието ви, когато кажа и вашитѣ. Следъ 9 юний грѣшката, която направилъ правителството, бѣ тая, че не направилъ единъ действително народенъ кабинетъ, като вземеше единъ-двама и отъ Земледѣлския съюзъ — Драгневъ ли билъ, Маноловъ ли билъ, Томовъ ли билъ, който и да било — и по тоя начинъ да каже: вие съ народната армия провалихте котерийността на Стамболийски и дадохме му що търси, обаче на дяволското ви дяволско, на човѣшкото ви човѣшко; понеже този Земледѣлския съюзъ не е такъвъ, какъвто бѣше на власть, а какъвто бѣше преди да вземе властта, съ 50—60 депутати и изразява волята на една частъ отъ народа, то ето и на васъ едно-две мѣста. Каквото и да се направеше съ всички ония провинени отъ Земледѣлския съюзъ, нѣмаше кой много да се сърди. Земледѣлцитѣ нѣмаше да се почувствуватъ като при мащеха и пѣха да чувствуватъ, че и тѣ иматъ дѣлъ въ управлението и че действително првратътъ е направенъ въ името на върховни отечествена интереси отъ една сила, която се е дезинтересирала отъ каквито и да е частни интереси, и правителството можеше веднага да пристѣпи къмъ локализирането на раната, която се извърши отъ това сътрѣсение. Ненаправено това, тръгнало повсемѣстно гонение почти противъ всички — противъ мене, азъ мога да се похваля, нѣмаше, но имаше гонение противъ хора, които бѣха посредствени, хора невинни и се преследваха много усилно, повече отколкото законътъ повелява — тѣзи хора се болшевиизираха и надуха кадритѣ на комуниститѣ, последнитѣ се заслиха и минаха повече и повече въ настѣпление. Вие и отъ по-рано още скърцахте жби противъ тѣхъ и пожелахте набързо да си опарите смѣтката. Не е важно по-нататкъ. Ако

е въпросъ за моралъ, да се гледа въ относителностъ, направеното противъ тѣхъ е малко, защото тѣ възвеличаваха безпринципното, безморалието. Въ Русия като пипнаха властта — картечници на всячко, което е противъ. Но азъ, г-да, не желая да ви виждамъ комунисти или болшевици, като овъзи. (Сочи комунистите) И българскиятъ народъ, въ неговата грамадна частъ, не е желалъ това. Нѣмаше защо да тръгнете да ги конкурирате. Ако вие се чувствувате онази висша класа, висша по своята действителна благородностъ, по своето ясно съзнание, трѣбва тѣхъ да ги третираете като болни хора. (Смѣхъ верѣдъ сговориститѣ)

Ц. Бръшляновъ (д. сг): Скоро, скоро ще бжде!

Х. Димитровъ (з): И понеже тѣ, заедно съ Земледѣлския съюзъ, бѣха могли съ демагогия или съ нѣщо друго, не е важно, да овладѣятъ половината частъ или голѣмата частъ отъ българското тѣло, не трѣбваше и вие урудишката, като нашъ Сандо, да пристапите къмъ операция — харцъ-харцъ! Вие претендирате за много интеллигентностъ, г-да. Ако се позамислите, ако погледнете въ историята на другитѣ народи, ако само потърсите здравата логика на здравия разумъ на другитѣ народи, той ще ви каже, че тази парализирана частъ отъ разни болшевишки идеи трѣбва да се цѣри съ масажъ, съ електрически токове, съ рентгенови лъчи, но не и съ операция. (Общъ смѣхъ) Фактътъ, че вие си послужихте съ операция, показва, че сте ни братя, че сте отъ единъ долъ дръвки и ви сочи да не бждете толкозъ крайни въ своитѣ заключения и когато говорите за амнистия, да не мислите да я давате толкозъ отъ милостъ и съ милостъ, ами просто отъ всеобщо разкаяние. (Възвращения отъ сговориститѣ)

Председателъ: (Звъни) Моля, не прекъсвайте оратора, г-да!

Х. Димитровъ (з): Не е важно за момента, че вие ще стоите на една висота съ сто градуса честъ, а ние — съ петъ градуса. Приемете единъ градусъ по-горе и бждете мжже да я развиете по-нататкъ. Защото, има ли фалшивостъ въ трона на нѣкое величие, има ли фалшивостъ въ една постройка отъ честъ и умъ, вие можете да станете и императори, но както нѣкогашни императори, що сж владѣли по всички части на земното кълбо империи, сж рухвали, така и вие пакъ ще рухнете. Вие ни четете нотации. Не се обиждайте отъ това що говоря; така сме поставени тукъ да мислимъ, че можемъ и ние да даваме нотации. Или ще ви даваме, или ще ни давате, а най-вѣрното е, че ще има взаимодействие. И затова, вмѣсто да се настроите подигравателно, по-добре е да се замислимъ по-дълбоко. И ако искаме да се интересува този народъ и да тръгне подиръ насъ, трѣбва да намѣримъ сили въ нашата душа и любовъ за този народъ въ нашитѣ сърца, трѣбва да чувствуваме винаги страданията на хилядитѣ вдовици и сираци, както отъ войнитѣ, така и отъ нашитѣ неразборий напоследкъ. И ако чувствуваме това, малко време остава за да се смѣемъ тукъ. Искате да бждете една класа по-високо стояща морално — бждете, г-да! Азъ работя, доколкото силитѣ ми помагатъ. И земледѣлската група е въ посока да разбере, че не трѣбва да се прави партизанска опозиция на правителството, а че трѣбва да се подпомага и подпомага и че само по този начинъ ние ще отидемъ напредъ. А вие, които искате да бждете по-висша класа, стига да е това една морална и умствена сила у васъ, ние съ удоволствие ще го посрѣщнемъ.

А. Додовъ (д. сг): Не щемъ класи.

Х. Димитровъ (з): Но ако е така, г-да, можете да ни считате и за добиткъ, но длъжите да ни обичате — разумниятъ стопанинъ и добитъка си обича. И вие ни я длъжите въ пътя на любовта, която трѣбва да имате като по-висша класа, а не да имате само една неоправдана съ нишо гордостъ. Вие можете, да направите комунистичъ да станатъ благородни, каквито сж въ Белгия, каквито сж въ Дания, каквито бѣха въ Германия.

Ц. Бръшляновъ (д. сг): Никжде не сж благородни.

Х. Димитровъ (з): Вие знаете, че германцитѣ преди войната сгрѣшиха въ външната политика, но въ вътрешната политика имаше много по-голямъ процентъ отъ любовъ въ тѣхнитѣ отношения и за това тамъ комунисти,

работници и всевъзможни организации, обаче, се кълѣха въ своя кайзеръ, обичаха своята управляюща класа. Та въ насъ или въ Русия, ако комунизмътъ се проявява въ такава зоологическа форма . . . (Общъ смѣхъ)

С. Василевъ (д. сг): Чужда дума.

Х. Димитровъ (з): . . . това е, защото болшевици бѣше проникналь най-напредъ въ двореца на царь Николай. Азъ съмъ ималъ случай да говоря тукъ на разни руснаци, генерали и пр., които говорятъ съ дивно острѣвление противъ болшевицитѣ и да имъ казвамъ: та вие руснацитѣ сте венчки болшевици бе, че и царь Николай бѣше болшевикъ. Какъ да е болшевици царь Николай? — Ами че той сж дѣлата си агитираше за болшевицизма, неговитѣ принципи бѣха вашитѣ принципи — женици, вино, разпутщина и върху такъвъ гнилъ общественъ организъмъ естествено е, че ще никнатъ такива учения.

С. Василевъ (д. сг): Много вѣрно.

Х. Димитровъ (з): Та, ако искаме демократицитѣ, г. Костурковъ, да не сж зоологически . . . (Смѣхъ верѣдъ сговориститѣ)

Председателъ: (Звъни)

Х. Димитровъ (з) . . . трѣбва и радикалитѣ да сж действителни радикали, . . .

С. Костурковъ (д. сг): Да, да.

Х. Димитровъ (з) . . . като френскитѣ.

С. Костурковъ (д. сг): Не френски, а български.

Х. Димитровъ (з): Да, български, но еволюирали въ моралната степен на французитѣ. Ако искате Земледѣлскиятъ съюзъ, демокрацията му, да се прояви въ желана форма, стига ако имате воля, ако имате любовъ въ сърцата си, която може да се сѣе, това тамъ е едно тѣсто, както ви казахъ, формираше се и вие стига да имате скульптурностъ, можете да го направите на каквато щете форма, но ако вие ще се въодушевявате отъ всевъзможни вълчи философии, знайте че и тамъ ще се раждатъ различни зоологически демокрации, защото изглежда, че отъ такива ще има нужда. (Глъчка)

Председателъ: (Звъни) Моля, тишина, г-да!

Х. Димитровъ (з): Г. г. народни представители! Азъ ще се огранича да приказвамъ по други въпроси. Азъ взехъ за главна тема: „Моралната криза въ нашето общество“, като имахъ за целъ да хвърля доколкото азъ мога свѣтлина и да наблегна на нуждата отъ всеобщо покаяние и разбиране, защото ония свѣтли дати може да сж свѣтли, но сж свѣтли само за малцина личности, които сж действували отъ много висше съзнание и моралъ, но за масата, и отъ едната и отъ другата страна, и отъ гледище общобългарско, това сж печални дати; дати свѣтли, стига ако можемъ да се проникнемъ отъ свѣтлото съзнание и чувство, ние общо можемъ да създадемъ. Правителството ще създаде най-велика дата, ако ще може въ случая, следъ като е разбрало и своя дѣлъ отъ вина — както нѣкогашъ съмъ говорилъ на Стамбулйски: „време е да минешъ къмъ амнистии, мини къмъ амнистии, имашъ инициативата въ ржцетѣ си, прости имъ, нанеси имъ по този начинъ единъ мораленъ ударъ.“

Отъ сговориститѣ: Кого да прости?

Х. Димитровъ (з): Тия, които той считаше за виновни. А сега вие имате инициативата въ ржцетѣ си; не е късно, да излъзете и да дадете обратъ на оная позорна кинематография, която кара отъ затворъ на властъ, отъ властъ въ затворъ и пр., на оная позорна действителностъ въ България, която почти всички кабинети е прекарала презъ затворитѣ, оная действителностъ, която изречва едни на подсъдимата скамейка, а презъ сящото време ония, които иматъ властта, създаватъ материалъ за други държавни съдилища. И по този начинъ вѣрви като на кинематографическа лента една позорна действителностъ, която е позорна, защото такива качества имаме ние въ насъ. Но, споредъ менъ, българскиятъ народъ е живавъ,

той е силен, а силата той ще може най-много да я изрази, ако може да почерпи поука от всички тия събития и ако може да направи нужната еволюция, която еволюция да даде обратъ на всичката оная печална действителност, на всички онии морален упадък, който ни е довел до едно положение, при което не сме полезни нито за вътрешния живот, нито за външната политика на държавата. Вие видяхте, че една Холандия, просто ползуваща се от всеобща почит и уважение, без война биде удовлетворена във много нейни национални възжелания. И ние сега, ако сме безсилни съ оружје, нека бъдемъ силни съ умственото си оружје, нека бъдемъ силни съ морала си. Азъ не съмъ съгласенъ съ онѣзи материалистични схващания, които не помня Костурковъ или Пастуховъ разви, че малките държавици се крепили благодарение противоречивитѣ интереси между голѣмитѣ. Върното е, че малките държави се крепиатъ колкото на противоречивитѣ интереси на голѣмитѣ държави, толкова и на една еднаквостъ въ морала имъ. Та, една велика дата ние можемъ да създадемъ, славата ще биде повече ваша, защото инициативата е въ ваши ръце, ако излъзете отъ положението си на победители, ако дадете една широка амнистия, ако нанесете единъ морален ударъ върху противната страна, защото досегашнитѣ стремления за физически удари върху противника, г-да, излизатъ отъ нашитѣ физически побуждения. Интимнитѣ мотиви на всички онии, които сж бързали да съдятъ противниците, сж били да ги унищожатъ, да ги разгроматъ, за да ги нѣма като противници. Тѣ изхождатъ отъ недовѣрието къмъ народа, че народътъ може да не имъ разбере доброто. Отъ това недовѣрие излиза стремлението на всѣка цѣна да се унищожатъ противниците, да се уловятъ гемовецѣ на народа и по този начинъ да се осигури властта. Та стремлението къмъ физическо осжждане на противника иде отъ съзнанието за слабостта, за безсилието да се осжди моралътъ. Вина има и въ водителитѣ, вина има и въ народа. Но ако водителитѣ могатъ да се поприближатъ до чувствата и разбиранията на народа, да подхвалятъ цудса на морала, който е въ добрата частъ отъ народа, тѣ ще могатъ да го импулсиратъ съ своитѣ добри дѣла и нѣма защо да ги опасява обстоятелството, че цѣла да продължи да съществува една земеделска организация. И ако тѣ върватъ въ доброто чувство на народа, трѣбва да могатъ да всѣятъ, да дадатъ довѣрие на народа. Дадатъ ли довѣрие на прогресивността на народа, на благородността на народа, тѣ ще еволюиратъ къмъ моралното осжждане на противниковата страна и чрезъ това тѣ ще регистриратъ единъ успѣхъ, чрезъ който ще бждатъ повече полезни и на себе си и на държавата. А разни Оббовци и други асж тогава ще бждатъ осждени, ако могатъ да дойдатъ въ България, ако ги пуснатъ и приобщенъ народътъ къмъ своитѣ водители, разбралъ по-голѣмата благородностъ на единтѣ, самъ съ презрение да гледа на тѣхъ, тогава тѣ ще изгубятъ всѣка вътрешна сила да мислятъ: „А-а-а, плашатъ се отъ насъ въ България, ако сме ние, това и това ще направимъ“.

Та, г. г. народни представители, крайно време е, разбирайки участието на вина и отъ дветѣ страни, вие, които имате инициативата въ ръцетѣ си да нанесете моралната победа надъ провинитѣ хора отъ бившия режимъ чрезъ една широка амнистия. Върху друго асж не съмъ взелъ мнението на групата. Това ни е най-главниятъ въпросъ, върху който ни молятъ и жени и деца, кждето мръднемъ: „Аманъ, амнистия“.

Председателъ: **Д-ръ Т. КУЛЕВЪ**

Началникъ на Стенографското отдѣление: **Д. АНТОНОВЪ**

Р. Маджаровъ (д. ст): Да можехте по-рано да мислите така.

Х. Димитровъ (з): Отъ гледището на честъ разбира се, че а ла прѣсани глави, това не е тѣй. Оббовци и други не искатъ амнистия, тѣ искатъ реабилитиране, тѣ искатъ реваншъ, но въ сърцата на тѣхнитѣ жени и деца, въ инстинкта, съ който тѣ идатъ да апелиратъ къмъ насъ, има много повече интелектъ и ние, групата, не можеме да се не обединимъ около този въпросъ и да излъземъ съ това искане. Недейте продължава съ недовѣрието. Недовѣрието ражда недовѣрие. Ако вие се въдушевите съ повече любовъ, вървайте, тогава ще предизвикате любовъ. Ако вие все сте въ недовѣрие, ще раждате недовѣрие, ще развивате бабайлъци и ще се бѣхтате, но вървайте, че нито вие, нито ние ще дойдемъ до добро.

Завършвамъ речта си, г-да, съ пожелание за една обща амнистия и за едно по-голѣмо довѣрие, като оставите българския народъ да се формира въ организации, каквито намира за добри, дотогава, докогато това не е минало рамките на закона. Въ опекуството недейте преминава до бруталности. Бруталноститѣ докарватъ бруталности. Ако вие изпълните тази задача, ние ви обещаваме една лоялна подкрепа по всячко. Казахъ ви, че това е една формация и не мога да правя ангажменти, но по силата на нѣщата Земледѣлскитѣ съюзъ ще се облагороди и ще стане една спомоществувателна сила, отъ която никаква загуба, а полза ще има България. (Ржкошлѣскане отъ нѣкои отъ сговориститѣ).

Председателъ: Г. г. народни представители! Часътъ е 20. Съгласно правилника, заседанията на Народното събрание обикновено траятъ до 20 ч. Обаче дълженъ съмъ да ви съобща, че освенъ тримата оратори, които говориха досега, има записани още 12 души, и ако ние продължаваме така, не ще можемъ да свършимъ разискванията по отговора на тронното слово въ 5—6 заседания. Затова азъ си позволявамъ да апелирамъ къмъ господата, които сж записани да говорятъ, да бждатъ кратки. Обновата, за която тѣй често приказваме, трѣбва да започне отъ тукъ, отъ трибуната, и то като преди всичко се научимъ да бждемъ кратки и съдържатели въ нашитѣ речи.

Преди да вдигна заседанието, ще трѣбва да опредѣлимъ дневния редъ за идущето заседание.

Има думата г. министърътъ на финанситѣ.

Министъръ П. Тодоровъ: Азъ моля да се постави утре, като първа точка отъ дневния редъ, преди продължаването разискванията по отговора на тронното слово, разискване на второ четене законопроекта за запрещение вноса на стоки, които не сж отъ първа необходимостъ, понеже този законопроектъ е разгледанъ вече въ финансовата комисия и предполагамъ, че утре ще го свършимъ.

Председателъ: Г. г. народни представители! Които отъ васъ сж съгласни, щото като първа точка на дневния редъ за утрешното заседание да се постави разискване на второ четене законопроекта за запрещение вноса на стоки, които не сж отъ първа необходимостъ, а като втора точка — продължение на разискванията по отговора на тронното слово, моля, да вдигнатъ ржа. Болшинство, Събранието приема.

Вдигамъ заседанието.

(Вдигнато въ 20 ч. 10 м.)

Секретарь: **Г. ЖИВКОВЪ**

СЪДЪРЖАНИЕ

	Стр.		Стр.
Клетва. Подвеждане подъ клетва неподведенитѣ подъ такава народни представители	101	Генко Митовъ, Атанасъ Петковъ Поповъ, Рангелъ Гургутски, Парашкевъ Димитровъ, Александъръ Цаневъ	101
Отпуски, разрешени на народнитѣ представители: Ахмедъ Фазълъ Шерифовъ, Василъ Домузчиевъ, Иванъ Хрелопановъ, Захари Кръстевъ, Проданъ Поповъ, д-ръ Недѣлко Колушевъ, Никола Бурмовъ, д-ръ Владимиръ Такевъ, Димитъръ Кандуковъ,		Тронно слово, Продължение разискванията по проекта за отговоръ на тронното слово	101
		Дневенъ редъ за следующето заседание	116